

מנחם בגין

'מלחמת בררה מוסרית': השפעת השואה על תפיסת הביטחון של מנחם בגין

אמיר פלג-עוזיהו

אין זו שום מצווה לנהל מלחמה רק אם היא מתנהלת מתוך חוסר ברירה. אין שום צו מוסרי שאומה חייבת או זכאית להילחם רק כשגבה אל הים או אלי תהום. מלחמה כזאת עלולה להמיט אסון, אם לא שואה, על כל עם, והיא גורמת לו אבדות נוראות בנפש. מנחם בגין, 'מלחמה בלית ברירה או מלחמה עם ברירה', מעריב, 20 באוגוסט 1982

אניטה שפירא תיארה בספרה **חרב היונה** את עלייתו של מנחם בגין לכס ראש הממשלה ואת גישתו למדיניות השימוש בכוח כ'שינוי בקו ההסברה הציוני, בדימוי העצמי וממילא במערכת הערכים המנחה שהסתתרה מאחוריו'.¹ יחסו של בגין לכוח ולשימוש בו, והשינוי שהוא חולל במקומו ובמוסריותו של השימוש בכוח בחברה הישראלית – אלו גרמו לשפירא לייחד מחקר שלם למקומו של הכוח באתוס של תנועת הפועלים. עם זאת לא נכתב מחקר מפורט המנסה לסרטט את יחסו של בגין אל הכוח ואל השימוש בו.² לפי דן הורביץ, עלייתו של בגין לשלטון הובילה לשינוי בתפיסת הביטחון של ישראל, והפכה על פיהן את השאלות 'על מה יוצאת ישראל למלחמה?' ו'מתי יוצאת ישראל למלחמה?'. לדבריו, תפיסת

* מאמר זה מבוסס על פרק מעבודת הדוקטור שלי שנכתבה בהנחיית פרופ' חנה יבלונקה: 'מנחם בגין והשואה: היסטוריה, פוליטיקה וזיכרון', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בן-גוריון, באר שבע 2015. המושג 'מלחמת בררה מוסרית' הוא ניסוח שלי.

1 אניטה שפירא, **חרב היונה**, עם עובד, תל אביב 1992, עמ' 9.
2 לא מצאתי ניתוח כזה בשלל הביוגרפיות שנכתבו על בגין. אריה נאור עסק בכך בקצרה, ראו: אריה נאור, **ממשלה במלחמה: תפקודה של ממשלת ישראל במלחמת לבנון (1982)**, ידיעות אחרונות [תל אביב] 1986, עמ' 21-22; הנ"ל, **בגין בשלטון: עדות אישית**, ידיעות אחרונות, תל אביב 1993, עמ' 250-254.

הביטחון הקודמת של ישראל גרסה כי ישראל יוצאת למלחמה כאשר היא מרגישה מאוימת וחלשה או חסרת ביטחון כאשר ליכולתה להביס את האויב. ואילו במהלך שנות שלטונו של בגין פותחה גישה חדשה והתקפית, ולפיה ישראל יוצאת למלחמה כאשר עצמתה הצבאית מרביית והנתונים האסטרטגיים לניצול הזדמנויות הם מיטביים. ככל שצה"ל חזק יותר, כן גדלה ולא קטנה ההסתברות של היציאה למלחמה יזומה.³ עם זאת, הורביץ לא עסק ברקע האידאולוגי של תפיסה זו, בשורשיה ובתהליך התפתחותה.

במאמר זה אבקש לבחון את גישתו של בגין בנוגע לשימוש בכוח ולמוסריותו ולנתח את הגורמים שעיצבו את השקפת עולמו הביטחונית. לשם כך אנתח את גישתו ואת מעשיו מסוף שנות השלושים ועד ראשית שנות השמונים של המאה ה-20 מתוך שימת דגש בהשפעה של שואת יהודי אירופה על עיצוב השקפת עולמו. במאמר זה אינני בא לטעון כי בגין לא השתמש שימוש רטורי-פוליטי בשואה, אולם הביקורת עליו ועל יחסו לשואה הובילה את המחקר ההיסטורי להזניח את חקר המקום שתפסו השואה ולקחיה בהשקפת עולמו ובמערך קבלת ההחלטות שלו.⁴ יש חשיבות רבה בהבנת יחסו של בגין אל הכוח לנוכח לקחי השואה שעיצבו והאמינו בהם. לקחים אלו, שבמרכזם עמדה אמונתו כי מדינת ישראל היא המחסום היחיד בפני שואה נוספת וכי על העם היהודי להאמין לאויביו המכריזים על רצונם להשמידו, ולנטרל כל איום כזה, היו לטענתי חלק מרכזי בתשתית האידאולוגית של פעולותיו ולמעשיו.⁵ במאמר זה אבחן כיצד השיקול האידאולוגי התחבר לזכר השואה וללקחיה והשפיע על מעשיו של ראש ממשלה בישראל, וכיצד לקחים שהופקו בשנות הארבעים, ובמרכזם הגישה שעל עם ומדינה לצאת ביזמה התקפית לפני שהם ניצבים עם הגב אל הקיר ולפני שהם נגררים למלחמת ייאוש, השפיעו על גישתו של בגין כלפי השימוש בכוח ועל שאלת המוסר הכרוכה בזה.

3 דן הורביץ, 'הקבוע והמשתנה בתפישת הביטחון הישראלית', בתוך: יוסף אלפר (עורך), מלחמת ברירה, הקיבוץ המאוחד, תל אביב תשמ"ה, עמ' 100. הורביץ הציג את הצדקת היציאה למלחמת ברירה כדבר התלוי בגורם מרכזי - מדד האיום מצד האויב, שהוביל ליציאה למלחמה. עוד הוא טען כי היציאה למלחמת לבנון כמלחמת ברירה היתה מוצדקת לנוכח איום הטרור מגבול הצפון, אולם המשך המלחמה תוך כדי הצבת מטרת מדיניות סמויות בידי ההנהגה בישראל עשה את חלקה השני של מלחמת לבנון למלחמת ברירה בלתי מוצדקת. אהרן יריב, 'מלחמת ברירה - מלחמה בלית ברירה', בתוך: אלפר (עורך), מלחמת ברירה, עמ' 12-15, 26-28. ראו קביעה זוה: מיכאל וולצר, מלחמות צודקות ולא צודקות, עם עובד, תל אביב 1977, עמ' ט.

4 על נושא זה בהרחבה: פלג, 'מנחם בגין והשואה', עמ' 287.

5 שם, עמ' 290-297. במאמר זה אני מקבל את הגדרתו של נאור המגדיר את בגין 'מנהיג אידאולוגי', כלומר מנהיג שפועל מתוך השקפת עולם ברורה ומטרותו היא לשרת את הרעיונות שעומדים במרכזו של השקפת עולם זו ולהפיצם. ראו: אריה נאור, 'האידאולוגיה של מנחם בגין בתקופת הקמתה של תנועת החרות', בתוך: אברהם דיסקין (עורך), מאלטלנה ועד הנה: גלגולה של תנועה - מחרות לליכוד, כרמל ומרכז מורשת בגין, ירושלים 2011, עמ' 45.

שנות השלושים והארבעים: גיבוש האתוס ההתקפי של בגין

בשנת 1931 סיים בגין את לימודיו בבית הספר התיכון בבריסק, עיר הולדתו, ושם פניו לוורשה כדי להתחיל ללמוד משפטים. בוורשה הוא נשאב לפעילות מלאה בתנועת בית"ר. רכיביה העיקריים של השקפת עולמו באותה העת עוצבו בבית אביו בבריסק, ועיקריה היו השאיפה להגיע לארץ ישראל, הצורך לשמור על הכבוד הלאומי של היהודים גם במחיר סיכון עצמי וראייה פסימית של עתיד היהודים בגולה. באותה העת החלה השקפת העולם שלו להיות מושפעת גם מגישתו של ז'בוטינסקי, שקריאתו ללאומיות יהודית גאה, להגנה עצמית של היהודים אל מול התקפות נוכרים, מתוך ראייה עגומה את עתידם של היהודים בגולה, השתלבה בעקרונות שינק בגין בבית אביו. השקפותיו של בגין תאמו את האופי שהתגבש באותן השנים בבית"ר בפולין. בבסיס השקפות אלו עמדו הצבאיות, המשמעת והגדרת המטרה, שהיא הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל.⁶

לקראת סוף שנות השלושים הצטמצמה התורה הבית"רית לכדי רעיון מרכזי אחד – רעיון הצבאיות, הלגיון והמרד. ז'בוטינסקי ראה בצבאיות ערך מחנך לשם בניית דמות היהודי החדש, ולצד זאת כלי עתידי להגנה על התיישבות היהודים בארץ ישראל בדרך להשגת רוב דמוגרפי שיוביל להקמת מדינה,⁷ ואילו בגין פיתח במהלך שנות השלושים גישה התקפית. לאחר מכן יגדיר בגין את גישתו – 'הציונות הצבאית'. גישה זו, שהציבה אותו באגף הקיצוני של תנועת בית"ר, לא נוצרה בחלל ריק. בגין הושפע מהוגי הקבוצה המקסימליסטית בתנועה הרוויזיוניסטית ובעיקר מהגותם ומעמדותיהם של אב"א אחימאיר ואוריאל הלפרין (יונתן רטוש). בהגותם של השניים נתפס השימוש בכוח צבאי התקפי ככלי להשתלטות על ארץ ישראל ולהקמת מדינה יהודית שם.⁸ במועצה העולמית של בית"ר שהתכנסה בפראג בפברואר 1938 הבהיר בגין, כי לנוכח מרד הערבים בארץ ישראל והלחץ הגובר על יהודי אירופה, על בית"ר לזנוח כל תכנית חינוכית שאיננה קשורה בחינוך לצבאיות. בגין לא היסס להתנגש בנושא זה עם ז'בוטינסקי, שבפתיחת הכינוס הצהיר כי על בית"ר להתמודד

6 אלי צור, הרצאה בכנס במלאות עשור לפטירתו של מנחם בגין, אוניברסיטת חיפה, 19.3.2002. בסוף שנות השלושים, וכפסע לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, היה בגין לנציב בית"ר הראשון בפולין שצמח משורות התנועה הפולנית.

7 על גישתו של ז'בוטינסקי לנושא הצבאיות ראו: רפאלה בילסקי בן-חור, כל יחיד הוא מלך: המחשבה החברתית והמדינית של ז'בוטינסקי, דביר, תל אביב 1988, עמ' 280. על גישתו בנושא רוב דמוגרפי כתנאי להקמת המדינה ראו: יעקב שביט, מרוב למדינה: התנועה הרביזיוניסטית התכנית ההתיישבותית והרעיון החברתי, הדר, תל אביב [1983], עמ' 34-35.

8 יוסף הור, "המוניזם של המטרה" או "המוניזם של האמצעים": המחלוקת הרעיונית והפוליטית בין ז'בוטינסקי לבין אב"א אחימאיר, 1933-1928, ציון, נב, ג (תשמ"ז), עמ' 315-369; הנ"ל, לח"י: 1940-1949, מרכז זלמן שזר וכתר, ירושלים 1989, עמ' 19-35, 46-53. יש לציין שלמרות עמדותיו נשאר בגין נאמן לז'בוטינסקי ולתנועת בית"ר ולא השתתף בהקמת תאי האצ"ל החשאיים על אדמת פולין בשנים שקדמו לפרוץ מלחמת העולם השנייה. על כך: פלג, 'מנחם בגין והשואה', עמ' 27-33.

בשנים הקרובות עם כמה בעיות, ובהן נושא הביטחון בארץ ישראל ונושא בוגרי תנועת בית"ר ועתידם.⁹ לעומת גישתו של ז'בוטינסקי, קבע בגין כי בית"ר מתמודדת עם שתי בעיות מרכזיות: בעיית ארץ ישראל ובעיית הגולה. פתרון שתי הבעיות הוא בתחום הצבאי: בארץ ישראל על בית"ר 'להתכונן [...] לתפקיד מהפכני צבאי'; בגולה תפקיד בית"ר הוא 'לחנך את הדור' חינוך מעשי להכשרה צבאית.¹⁰ יש להבחין בשתי נקודות מרכזיות בוויכוח זה: ראשית, על בסיס ההבדל בין תחושת הדחיפות של בגין ושל ז'בוטינסקי העלה בגין את הטענה שעל בית"ר להתמקד בחינוך צבאי ממשי ומעשי בלבד; שנית, גישתו של בגין השוללת את דרך ההתגוננות ומבכרת דרך התקפית. זהו הבסיס הרעיוני לוויכוח החריף שהתנהל בין בגין ובין ז'בוטינסקי בקונגרס בית"ר שהתכנס בוורשה כעבור חצי שנה. ואולם יש לראות בוויכוח בין בגין לז'בוטינסקי דבר בעל משמעות רחבה הרבה יותר מזה, והוא בסיס תפיסתו של בגין, המחייבת גישה התקפית ושוללת את האתוס המתגונן שלפני על היהודים בארץ ישראל להסתפק בהגנה עצמית בלבד מול התקפות האויב.

בקונגרס בית"ר שהתכנס בוורשה בספטמבר 1938 הגיע לשיאו העימות בין בגין ובין ז'בוטינסקי בנושאים אלו. בבסיס התאוריה של בגין עמדה ההבחנה בין 'הציונות הצבאית' ובין 'הציונות המדינית'. בגין טען כי גישות אלו הן שני צדדים של אותו המטבע, אך כעת, על סף סיום שנות השלושים, חייבים המנהיגים הפועלים לפי גישת 'הציונות המדינית', וז'בוטינסקי בראשם, להבין כי הגיעה העת לשלב חדש בציונות. בגין טען כי כחניכי בית"ר הם סמכו ידם עד כה על גישת 'הציונות המדינית' מבית מדרשו של הרצל, המתבססת על תהליך ארוך באמצעות השימוש בלחץ מוסרי. לדבריו, חניכי בית"ר האמינו בגישה מדינית זו באמונה שלמה, אולם התנאים בעולם השתנו. שיטת הלחץ המוסרי, המתבססת על מצפוננו של העולם, איננה רלוונטית עוד בסוף שנות השלושים משום ש'מצפון העולם פסק מלהגיב'. מכך הסיק את מסקנתו המרכזית: 'האם אפשר לקוות כי בלחץ מוסרי נשיג את מטרתנו? כנפס נעלה, יש לי הרושם כי אנו עומדים לפני התקופה השלישית של הציונות. התנועה הלאומית של ישראל החלה מהציונות המעשית. אחרי כן באה "הציונות הפוליטית" ועכשיו אנו עומדים על מפתן "הציונות הצבאית"'.¹¹ בגין טען כי בעתיד ישתלבו 'הציונות הצבאית' ו'הציונות המדינית' ויהיו השיטה השלטת לכשתוקם מדינת היהודים.¹²

9 ארכיון ז'בוטינסקי (להלן: א"ז), ב 2-31, דין וחשבון ממועצת בית"ר בפראג, פברואר 1938. להרחבה על קונגרס הצ"ח בפראג וההתנגשות שהתקיימה בו בין ז'בוטינסקי ובין האגף הקיצוני בתנועתו שכלל גם את בגין ראו: Colin Shindler, *The Triumph of Military Zionism*, I.B Tauris & Co., London 2010, p. 200.

10 שם. בקונגרס פראג בתחילת 1938 היה בגין מהיחידים שתמכו בגישתו הקיצונית של הלפרין (רטוש) שדרש את הקמת המדינה היהודית בדרך מהפכנית ללא צורך בהשגת רוב יהודי מוקדם. ראו שם, עמ' 201.

11 א"ז, ב-2/5, כינוס בית"ר בוורשה, ספטמבר 1938 [ההדגשה שלי].

12 שם.

כהמשך למועצת בית"ר שהתכנסה בפראג אישרר קונגרס בית"ר בוורשה את גישתו ההתקפית של בגין. בגין תבע לשנות את הנדר הבית"רי לנדר שמטרותיו התקפיות מובהקות; במקום הנדר 'אכין זרועי להגנת עמי, ולא אשא זרועי אלא להגנה' הציע בגין לשנות את הנוסח כדלקמן: 'אכין זרועי להגנת עמי, ולכיבוש מולדתי'.¹³ כלומר, הגנת העם משתלבת בתוך נרטיב התקפי. ההתקפה, היזמה ההתקפית, הופכת לצו הבית"רי. בגין לא היה יחיד בגישה זו; היא ביטאה תחושות ומאווים של רבים מאנשי בית"ר. ואכן, נדר בית"ר שונה.

השקפת עולמו של בגין לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה התבססה על חוסר אמון מוחלט באומות העולם ובמצפונן, הוא דרש מהעם היהודי לסמוך על כוחו בלבד וחש תחושות אפלות של אסון מתקרב. פריצתה של מלחמת העולם השנייה כעבור זמן קצר ושואת היהודים באירופה ריתכו אמונות מוקדמות אלו לתוך השקפת עולמו מתוך שהן מתחזקות ומשתכללות והופכות לחלק בלתי נפרד מהאידאולוגיה שהאמין בה ופעל לפיה. תחושת הדחיפות של בגין עוד ב־1938 רמזה ששלב 'הציונות הצבאית' צריך להתממש בעתיד הקרוב, אך הוא לא הציב יעד מוגדר למהלך הצבאי המהפכני שדיבר עליו. מלחמת העולם השנייה שפרצה בספטמבר 1939, ושואת יהודי אירופה, שתוצאותיה המזוויעות החלו להתבהר לאנשי היישוב היהודי בארץ ישראל בנובמבר 1942, הוליכו את בגין להכריז על השלב החדש בציונות עם פתיחת המרד בבריטים בראשית 1944. בגין נמלט מוורשה בספטמבר 1939, הגיע לוויילנה, נעצר בה בידי הסובייטים בספטמבר 1940 ונשלח לגולג ביוני 1941.¹⁴ באפריל 1942 הוא הגיע לארץ ישראל כחייל בצבא אנדרס והתלבט כיצד יש לנהוג מול המתרחש באירופה.¹⁵ בעמדתו באותה העת המשיך את הקו המדיני של ז'בוטינסקי והדגיש את הצורך בהקמת צבא עברי שיילחם לצד בעלות הברית וישיג הישג מדיני עבור היישוב בארץ ישראל עם תום המלחמה. לצד זאת, מאז פרוץ מלחמת העולם השנייה השמיע בגין עמדה קיצונית יותר מזו של ז'בוטינסקי והתנגד להכרזתו של האצ"ל על הפסקת אש במאבקו בבריטים. הוא הגדיר את עמדתו בהקשר למאבק בבריטים כ'ניטרליות עוינת'.¹⁶

13 שם [ההדגשות שלי].

14 הגעתו של בגין לוויילנה עוררה ביקורת חריפה כלפיו. ניתוח חדש של מסמכים ומכתבים מאותה התקופה מראה כי עזיבת ורשה נסלחה לבגין בעקבות הישארותו לצד אנשיו בוויילנה בלי לנצל אשרת עלייה לארץ ישראל. מעצרו וגירושו לגולג העצימו עוד את תדמיתו כמנהיג ואפשרו לו, עם הגעתו לארץ ישראל באפריל 1942, להשתלב בהנהגת בית"ר והצה"ר בארץ ישראל ולאחר מכן להתמנות למפקד האצ"ל. ראו: פלג, 'מנחם בגין והשואה', עמ' 58-59.

15 ראו: 'מנחם בגין הגיע ארצה', המשקיף, 26.4.1942. בעיתון נציבות בית"ר ידיעות הנציבות הופיעה מודעה ב־24.4.1942 שבישרה על הגעתו של בגין.

16 בגין העיד על פירושו למונח 'ניטרליות עוינת' בטופס קצר שתיאר בו את קורות חייו בשנים 1940-1944. לדבריו: 'הבעתי אז את דעתי, כי אמנם היה מקום להפסיק פעולות אלו מחמת אותה מלחמה, אבל לא היה צריך להכריז על כך', ארכיון מרכז מורשת מנחם בגין (להלן: אמ"ב), 20פ - 1/1. על עמדות אלו של בגין אפשר ללמוד גם ממכתב שכתב לשמשון יוניצ'מן בחודש מאי 1940. בגין טען כי בשלב זה המלחמה של הבריטים בגרמנים אינה מלחמה שעל היהודים להשתתף בה. שם, 20פ 2/34/9, בגין ליוניצ'מן, 8.5.1940.

הבנת המתרחש באירופה גרמה לבגין להקציץ את עמדותיו במהלך שנת 1943, ולדרוש בנובמבר 1943 לפתוח במאבק אלים לגירוש הבריטים מארץ ישראל. החלטתו לפתוח במרד היתה השלב שבו זנח סופית את 'הציונות המדינית' הטהורה מבית המדרש של ז'בוטינסקי. מבחינתו של בגין החל שלב 'הציונות הצבאית' אשר יתמוזג בעתיד מחדש עם 'הציונות המדינית' וייצור זרם חדש של הציונות. לתפיסתו, האירוע ההיסטורי שהוביל לכך היה שואת יהודי אירופה. היא מחייבת, לפי הגדרתו, 'קפיצת דרך' אידאולוגית והיסטורית.¹⁷ שואת יהודי אירופה וראיית שחרור ארץ ישראל ופתיחת שעריה כשלב ראשון להצלת היהודים באירופה היו עבורו הן הסיבות ליציאה למרד הן גורם הנותן לגיטימציה מוסרית לשני מעשים מעוררי מחלוקת: 1. התנערות ממרות המוסדות הלאומיים והובלת ארגון לוחם למרד; 2. מאבק בשלטון הבריטים בארץ ישראל בזמן שזה לחם בגרמנים. השואה היתה אירוע היסטורי מכונן והיא שהצדיקה הקמת צבא שחרור בידי גוף שאינו חלק מהמוסדות הלאומיים.¹⁸

לפי בגין, היציאה למרד היתה שלב אבולוציוני חדש בהיסטוריה הציונית ובתהליך התגבשותה של התנועה הציונית. הוא הדגיש זאת במכתב פרטי לחבר באצ"ל: 'אל תשכח שאין אנו ציונים מדיניים [...] בא הזמן להקים סינתזה אחרת: של ציונות צבאית וציונות מדינית [...] מלחמת שחרור מלווה פעולה מדינית על כל צורותיה [...] לפיכך יש לראות את האבולוציה [...] אבולוציה זו הביאה לידי מלחמת השחרור הטבעית [המרד בבריטים], שלא היה מנוס ממנה'.¹⁹ הסיבה ש'הציונות המדינית', כפי שסורטטה ועוצבה לפני מלחמת העולם השנייה, איננה רלוונטית עוד היא השואה: 'אבל החיים, או יותר נכון המוות הקיבוצי של חלק גדול של עמנו - לימד כי הגויים יכולים להפטר מן "השאלה המעיקה" לאו דווקא על ידי מתן עזרה לפתרונה החיובי אלא על ידי השמדה פיזית של נושאי "השאלה". כך נחרב הבסיס העיקרי, עליו בנתה את תורתה הציונות המדינית הקלאסית'.²⁰

בגין הגדיר, ללא כחל ושרק, את עצמו ואת פעולות האצ"ל כשלב חדש בציונות. הוא יצר הפרדה ברורה בין הרעיונות שהנחיל ז'בוטינסקי, אשר היו המצע להתפתחותה של הסינתזה בין 'ציונות צבאית' ו'ציונות מדינית', ובין מי שהוביל ליצירת הסינתזה הזאת במציאות - מי שיצא למרד, מי שחולל את אותו שינוי מהפכני שאחריו לא היה אפשר עוד לחזור

17 מנחם בגין, 'משטר הצלה', המדריך: במת מפקדים, נובמבר 1943. על התהליך התודעתי שעבר בגין בין נובמבר 1942 לנובמבר 1943 ראו: פלג, 'מנחם בגין והשואה', עמ' 64-77.

18 אריה נאור, 'המרד': לגיטימציה ואתיקה של מלחמת שחרור לפי מנחם בגין, בתוך: יעקב מרקוביץקי (עורך), המורדים: מאבק האצ"ל בבריטים, משרד הביטחון, אוניברסיטת חיפה ומרכז מורשת בגין [תל אביב] 2008, עמ' 95-107; פלג, 'מנחם בגין והשואה', עמ' 93-100.

19 מכתב מנחם בגין אל עורך חוברת הסברה של האצ"ל. הנמען נותר אנונימי. המכתב ללא תאריך, ככל הנראה משנת 1948 לפני קום המדינה. מובא בתוך: יצחק אלפסי (עורך), האצ"ל: אוסף מקורות ומסמכים, ו, הוצאת מרכז מורשת מנחם בגין, ירושלים 2002, עמ' 82 [ההדגשות שלי].

20 מתוך סקירה פנימית שכתב בגין לחברי האצ"ל בחודש שבט 1945, שם, עמ' 337 [ההדגשה שלי].

לאחור. לצד זאת יש חשיבות רבה בשימוש של בגין במונח 'אבולוציה', מכיוון שבשימוש זה אין הוא מנתק עצמו מתורת ז'בוטינסקי, אלא מוסיף לה נדבך רעיוני חדש המסתמך על הפלטפורמה הרעיונית הז'בוטינסקאית הקיימת. הצלחתו של המרד נגד הבריטים, שהיתה לפי בגין אחד הגורמים המרכזיים להחלטת האו"ם בנובמבר 1947 בעד הקמת המדינה היהודית ולהכרזה על קום המדינה במאי 1948, הוכיחה עבורו את ניצחון גישת 'הציונות הצבאית'. בגין ראה ביזמה ההתקפית שביטא מרד האצ"ל את המעשה המכריע שהציב את בעיית היהודים ואת היישוב היהודי בארץ ישראל בראש סדר העדיפויות הבין-לאומי. לפי גישתו זו, מעשה המרד לא היה רק מעשה התקפי של נטילת הבכורה הצבאית ביישוב אלא גם מעשה מדיני אשר הכתיב את מדיניות היישוב ואת המדיניות העולמית ביחס אליו. המעשה ההתקפי אשר שינה את מצבו של העם היהודי הוכיח את צדקת השלב האבולוציוני החדש בציונות – את שילוב 'הציונות הצבאית' ו'הציונות המדינית'.

מעשה התקפי בעיתוי הנכון הוא ההבדל בין מדיניות נכונה ובין מדיניות שגויה. זוהי מהותה של 'הציונות הצבאית' וזה שילובה הנכון בתוך 'הציונות המדינית' לאחר הקמת המדינה. אולם מול גישה זו היה צריך בגין להציב דוגמה היסטורית שלילית למלחמת ייאוש חסרת סיכוי אשר לא נפתחה בזמן הנכון. הדוגמה שבחר לכך כבר במהלך המרד בבריטים וגם לאחריו היתה מרד היהודים בגטו ורשה.²¹ דוגמה היסטורית נגדית למרד 'נכון', שהיה אפשר להשוות למרד האצ"ל, שאב בגין ממרד החשמונאים שראשיתו היתה בעיר מודיעין והוא הוביל להקמת מדינה ריבונית יהודית בארץ ישראל. לשם כך הוא הציב משוואה ברורה: 'לא מצדה אלא מודיעין'. מצדה היתה עוד דוגמה לקרב ייאוש שסופו מוות, והוא השווה אותה למרד גטו ורשה. במאמר שכותרתו 'לא וישי, לא מסדה, אלא מודיעין' הבהיר בגין כי הדרך היחידה לניצחון היא דרך ההתקוממות ההתקפית על אדמת המולדת, כמו ההתקוממות אשר הביאה את החשמונאים לכיבוש ירושלים.²² הלקח ההתקפי הוא שיבטיח את הקיום העתידי: 'הלקח הוא פשוט. יש להילחם לפני שהאויב השלים את ההסגר עלינו. יש להתקיף כדי להגן על האומה [...] ההתקפה העברית, כל התקפה עברית [...] היא פרי רצון החיים של אומה משועבדת ומושמדת'.²³ גישה זו היא המשכה של גישת 'הציונות הצבאית' שפיתח בסוף שנות השלושים, ולפיה על העם היהודי לצאת למלחמה התקפית בטרם ייאוש. זו גישה התקפית שחידד לקח השואה והוסיף לה נופך מוסרי כי ההתקפה המוקדמת היא שתמנע אסון, שואה נוספת. באוקטובר 1947

21 במאמרי על יחסו של בגין למרד גטו ורשה עסקתי בלקח השלילי שהוא הפיק ממרד זה ובהשפעת יחסו על מקומו של הארגון הרוויזיוניסטי שלחם במרד, הארגון הצבאי היהודי (אצ"י), בזיכרון הקולקטיבי הישראלי. ראו: אמיר פלג, 'מצדה או מודיעין: מנחם בגין ויחסו למרד גטו ורשה', עיונים בתקומת ישראל, 19 (2009), עמ' 283-305.

22 מנחם בגין, במחתרת, ב, הדר, תל אביב, 1978, עמ' 244-245. פורסם בעיתון המחתרתי חרות בספטמבר 1946.

23 בגין, במחתרת, ב, עמ' 127 [ההדגשה שלי]. פורסם בכותרת 'לקח העבר' בעיתון המחתרתי חרות באפריל 1946.

הדגיש בגין שוב את הלקח ההתקפי כדרך היחידה להתמודד מול אויב בעל כוונות השמדה. הוא ניגח את הגישה המתגוננת של ראשי היישוב וכתב: 'אין מקום בציון לפסיכולוגיה של גטו וארשה ואין מקום בארצנו לפסיכולוגיה של קו מז'ינו. שתיהן תארכנה את הייסורים, תרבנה קורבנות ותבאנה לשואה'.²⁴

לא לשווא הדגיש בגין את הסכנה במה שהגדיר הפסיכולוגיה המתגוננת של מנהיגי היישוב בארץ ישראל. היתה בדבריו ביקורת לא מרומזת על האתוס המתגונן שהנחה את מנהיגי היישוב. גטו ורשה וקו מז'ינו סימלו הן לקח יהודי ייחודי והן לקח כללי בין-לאומי. גטו ורשה סימל את האסון של עם אשר נתן לאויביו המאיימים בהשמדתו להקיפו, לסגור עליו, להשיג עליו יתרון כוח מוחלט ולבסוף לממש את איומיהם ולחסלו. לקח קו מז'ינו, אשר נבנה בצרפת אחרי מלחמת העולם הראשונה כקו הגנה מול פלישה עתידית של הגרמנים, היה לקח בין-לאומי, ולפיו הסתמכות על הגנה בלבד, מתוך זניחת אפשרות התגובה ההתקפית המוקדמת מול אויב המתכונן למלחמה, איננה מעשית ואף גוררת לאסון. לקח זה התחדד עבור בגין עקב מה שהוא ראה כגישתם המוטעה, המתגוננת והוותרנית של מעצמות מערב אירופה לנוכח התחזקותה של גרמניה ולנוכח מהלכיה המתגרים שהתרחשו במהלך שנות השלושים, ובעיקר לקראת סופן. יש חשיבות עליונה בהבנת גישתו של בגין כלפי המתרחש באירופה בשנות השלושים והארבעים מכיוון שזוהי הדוגמה ההיסטורית שחזר אליה פעמים רבות. לפי גישתו, הגישה המתגוננת של מנהיגי מעצמות המערב בשנות השלושים וכניעתם לגחמותיו ההתקפיות של היטלר הובילו לאסון שהתרחש בשנות הארבעים. בשל כך חזר והדגיש את הצורך בפעולה התקפית מוקדמת אל מול רודן המאיים במלחמה ובהשמדה.

לפי בגין, עם קום המדינה היו אמורים להתאחד שני זרמי הציונות, 'המדינית' ו'הצבאית', וליצור דגם חדש של מדיניות ציונית אשר יראה בכוח ובשימוש בו חלק אינטגרלי, ברור ומוצהר של מדיניות המדינה. אולם בבחירות הראשונות זכתה מפלגתו, מפלגת חרות, ב-14 מנדטים בלבד, והוא היה למנהיגה של מפלגת אופוזיציה חסרת כוח בשלטון. לנוכח המצב המדיני והביטחוני שישראל מצאה את עצמה בו בעשור הראשון לקיומה היה בגין יכול להשמיע ביקורת ולהציב אלטרנטיבה רעיונית בתחום המדיני-ביטחוני מתוך שימת דגש בהתנגדות למדיניות הסטטוס קוו שנקטה הנהגת המדינה בתחום הביטחוני.²⁵ בגין אכן פעל כך והמשיך גם לפתח את גישתו ההתקפית.

24 הדברים מובאים מתוך כרוז של האצ"ל שהתבסס על שידור של תחנת האצ"ל 'קול ציון הלוחמת' מ-12.10.1947, יצחק אלפסי (עורך), האצ"ל, ד, מכון ז'בוטינסקי, תל אביב 1996, עמ' 144. בשנת 1948, לפני קום המדינה, תבע בגין: 'להשתחרר מהפסיכולוגיה של קו מז'ינו' ולנהל 'אסטרטגיה אופנסיונית, שמתרתה כיתור נגדי וכיבוש מונע', נאור, ממשלה במלחמה, עמ' 21.

25 על גישת הסטטוס קוו: מרדכי בר-און, 'סטטוס קוו לפני - או אחרי? הערות פרשנות למדיניות הביטחון של ישראל 1949-1958', עיונים בתקומת ישראל, 5 (1995), עמ' 65-111; הנ"ל, 'המאבק על הישגי תש"ח: מדיניות הביטחון של ישראל', בתוך: חנה יבלונקה וצבי צמרת (עורכים), העשור הראשון: תש"ח-תשי"ח, יד יצחק בן-צבי, ירושלים 1997, עמ' 12-26.

'תורת האקטיביזם החיובי': גיבוש תפיסת הביטחון של בגין בשנות החמישים

מסמך היסוד של תנועת החרות נפתח במילים 'רק כך'. ביטוי זה, שהיה ססמתו של האצ"ל לפני קום המדינה, סימל את הדרך שהתווה בגין למפלגתו החדשה ואת חיבורה לשלב האבולוציוני החדש בציונות שייצג המרד של האצ"ל בכריטים. זו דרך של אקטיביות, של שימוש בכוח כדי להשיג מטרות מדיניות, ובראשן שחרור ארץ ישראל השלמה. אולם ביטוי זה מסמל הרבה יותר מכך. הוא מסמל את תפיסתו של בגין באשר לדרך המדינית הנכונה, זו שתמנע מהמדינה החדשה להגיע למצב של גטו ורשה, של מצדה. לפי מסמך זה, 'תורת האמת' האקטיבית של המרד בכריטים תמשיך להתקיים גם במדינה החדשה. הגישה הדורשת סיפוח שטחים למדינה אינה התקפית גרדא, אלא נובעת מכך ש'אם לא נצא למרחב, נזרק הימה [...] יש צו החיים ועלינו להגשימו, אם בוחרים אנו בחיים'.²⁶ כלומר, המעשה ההתקפי שדרש בגין נובע, לפי פרשנותו, מתוך הכרח החיים. הרחבת גבולות המדינה היא הדרך למנוע מהעם להיזרק הימה. במסמך זה הביע בגין תפיסת עולם התקפית, אקטיבית, הרואה במלחמה יזומה אפשרות ראלית שהיא חלק ממדיניות מפלגתו. זהו שילובה של 'הציונות הצבאית' כעיקרון יסודי בתוך מערך העקרונות של מפלגתו. מול הקסמה 'רק כך' של מפלגתו הציב בגין על דרך השלילה את הנהגת המדינה ואת גישתה המתגוננת.²⁷

את המגמה הזאת המשיך בגין ערב הבחירות לאספה המכוננת. במאמר שכתב בינואר 1949 הוא הציג את עמדתו הבסיסית בנוגע למלחמת ברה. לפיו, אין מדובר במעשה של תוקפנות: 'כל התקפה שלנו על צבאות הפלישה השכירים היא הגנה חוקית על ארצנו ועל עמנו שהותקפו [...] זוהי מלחמה צודקת'.²⁸ אחד העקרונות הבסיסיים שליוו את גישתו באשר לשימוש התקפי בכוח והיו לבסיס האתוס שביקש להנחיל הוא עקרון השימוש בכוח כהגנה עצמית חוקית. לכן שימוש זה איננו מעשה התקפי אלא מעשה לגיטימי של מדינה שנמצאת בסכנה. במאמר נוסף מאותה התקופה, שכותרתו 'זכות וכוח במדיניות', חילק בגין את התנועה הציונית לשניים: אלו האוחזים בגישה המתגוננת, דוגמת ויצמן, מפא"י והשומר הצעיר, ומולם האוחזים בגישה ההתקפית, אנשי תנועת ז'בוטינסקי. בגין הדגיש כי אם יש בידך כוח, עליך להיות נכון להפעילו, מכיוון שעם שלא נכון להפעיל את כוחו, דרכו להשמדה מובטחת. מוסריות השימוש בכוח יונקת את כוחה ממקור אחד והוא השואה: 'ואם אין אתה רוצה להקים כוח, או אם אין אתה מוכן להפעיל אותו [...] היכון לאידנק'.²⁹ בהמשך המאמר הצביע בגין על המנהיגים הערבים כאויב המעוניין

26 א"ז, 1ה - 1/19, קווי יסוד להקמת תנועת החרות.

27 שם.

28 מנחם בגין, 'עמנו ראוי להנהגה משחררת והוא יקימנה - למען חרותו ועתידו', חרות, 1.19.1949.

29 הנ"ל, 'זכות וכוח במדיניות', חרות, 26.6.53. דברים אלו מהדהדים בדבריו של בגין ערב צאתו למלחמת לבנון הראשונה כי האלטרנטיבה למלחמה היא אושוויץ או טרבלינקה. ראו להלן.

להשמיד את ישראל. זו היתה תזכורת אחת מני רבות על הגורמים שנבעה מהם, לפי בגין, סכנת ההשמדה הנוכחית של העם היהודי.³⁰

בראשית שנות החמישים החזיק בגין בגישה של 'התגוננות אקטיבית' הנובעת מזכותו של עם מותקף להגנה עצמית ואשר משתמשת בשעות כושר מתאימות כדי לבצע מבצעי שחרור שישפרו את מצבה האסטרטגי של המדינה. בגין כינה גישה זו 'תורת האקטיביזם החיובי'.³¹ שני מקרים שהתרחשו בשנים 1953 ו-1954 חידדו את מסרו ועיצבו אותם לכדי אסטרטגיה ברורה. אלו היו פעולת התגמול של צה"ל בקיביה ורצח אזרחים ישראלים במעלה עקרב. פעולת התגמול בקיביה התרחשה ב-13 באוקטובר 1953. כוח של צה"ל יצא לפעולת תגמול לאחר פיגוע פדאיון ביהוד, שנהרג בו אם ושני ילדיה. במאמר שכתב בגין הוא תקף את ממשלת ישראל על שהתנצלה והצטדקה לנוכח מספר ההרוגים הרב בפעולה: 'העולם כולו חייב לדעת כי יהודים לא יִרְצחו עוד ללא תגובה. על הצ'מברלינים הישראלים להסתלק ועלינו לעמוד איתן מול הסכנה הנוכחית'.³² בכינוי 'צ'מברלינים' הוא התכוון למנהיגי מפא"י, שחתמו על הסכמי שביתת הנשק, ולפי תפיסתו הפקירו במדיניותם הפייסנית את מדינת היהודים לחיים בגבולות לא בטוחים. לא במקרה השתמש בגין באנלוגיה הקשורה לכניעתן של מעצמות המערב לתוקפנות הגרמנים במהלך השנים שקדמו למלחמת העולם השנייה. בהצהרה אחרת של מפלגת חרות היא הבהירה את עמדתה באשר לדרך הנכונה לטפל באיומים על ישראל, דרך של פעולות התקפיות בשעת כושר: 'העם יודע שמוטב להילחם בשעת כושר מאשר בשעת חנק'.³³ במאמר נוסף חזר בגין על לקח השואה שלו וקבע שעבור אומות אחרות איבוד העצמאות הלאומית יהיה אסון, אך עבור העם היהודי איבוד העצמאות משמעותו 'שואה'. הוא כתב: 'אם לא נעמוד נושמד'.³⁴ לטענתו, מבחינה אסטרטגית אין במעשה תגמול פתרון ולמרות החשיבות שבמעשי התגמול, המוכיחים כי דם יהודי אינו הפקר, אין זה הופך אותם לשיטה המדינית הנכונה. הדרך להפסקת המלחמה היא מעשה התקפי. רק מעשה כזה יוביל לתקופה של שקט ושלום.³⁵

- 30 בגין התייחס לערבים באותה תקופה כ'צאצאי רוח ברלין', וקבע כי הפליטים ממלחמת העצמאות אינם ראויים להיקרא כך מכיוון שהם פתחו במלחמה מתוך כוונה להשמיד את העם היהודי. ראו: מנחם בגין, *דברי הכנסת*, 16.3.1952, עמ' 728; שם, 10.6.1953, עמ' 1567.
- 31 שם, 30.8.1954, עמ' 2558.
- 32 'מנחם בגין ביוהנסבורג: רק ברבת עמון נחתום על הסכם שלום עם ערב', *חרות*, 25.10.1953. בהקשר זה חשוב לראות כי דברי חברי הכנסת של חרות בפורומים סגורים, כגון ועדת החוץ והביטחון, היו זהים לדבריו של בגין בפורומים פתוחים, כגון הכנסת והעיתונות. לדוגמה: ארכיון המדינה (להלן: א"מ), 14א/7563, חיים לנדאו בוועדת החו"ב, 23.11.1953.
- 33 'תקום ממשלת הצלה לאומית!', *חרות*, 30.10.1953.
- 34 מנחם בגין, 'לפני קיביה ואחריה', *חרות*, 19.2.1954.
- 35 שם. בגין המשיך להעלות את פעולת קיביה בישיבות המרכז של מפלגתו בשנים 1954-1955, כדוגמה לחוסר התוחלת של פעולות התגמול. לדוגמה: א"ז ה-1/4, ישיבת מרכז תנועת החרות, 11.2.1954; שם, ה-1/5, ישיבת מרכז חרות, 27.2.1955.

בעקבות התקפה על אוטובוס במעלה עקרבים, שנרצחו בו 11 נוסעים ישראלים, ביקר בגין את גישת הממשלה הנמנעת ממלחמה. לטענתו, מעשי הפדאיון הם מלחמת גרילה מתמשכת נגד מדינת ישראל, ויש לשים לה סוף. לדבריו, בדור האחרון התנסתה האנושות במעשי הונאה של תוקפנים, והתגובה הרכה נגדם הובילה לאסון. הוא רמז כמובן ליחס של מעצמות אירופה להיטלר בשנות השלושים. האנושות נטשה את גישת הפציפיזם כלפי התוקפן, שעוד אווזים בה ראשי מפא"י; ועל ישראל לשים קץ לשפיכת דמם של היהודים באמצעות מלחמת חזית גלויה שתהיה מלחמה צודקת ומוצדקת.³⁶ לצד זאת הציע את שיטת 'מבצעי ההגשמה בשעת כושר'. מבצעים כאלה צריכים להיעשות בשעת כושר, לאחר שהשיגה ישראל בעלי ברית והכשירה את דעת הקהל הפנימית בישראל. לפי בגין, האפשרויות שבחרה בהן הממשלה, קרי חוסר התגובה או פעולות התגמול, אינן מספיקות.³⁷ הוא קבע כי מעשי ההגשמה שדרש יהיו מעשי התגוננות נגד תוקפן, מאחר שהערבים מנהלים נגד ישראל מלחמת גרילה ומחכים להזדמנות לפתוח נגדה במתקפת השמדה.³⁸ הרצח במעלה עקרבים ותגובתו של בגין עליו חשובים שכן הם בבחינת שלב חדש בגישתו. בדבריו אחרי הרצח הוא ניתק בבירור את הקשר בין הזכות ההתקפית ובין הזכות על ארץ ישראל. כלומר, הזכות לכבוש שטחים שאי-שליטה בהם יש בה סכנה למדינת ישראל היא מוסרית כשהיא לעצמה.

את חששו מהתחזקות הערבים ותפיסתו כי פעולות הטרור נגד ישראל הן מלחמה אחת מתמשכת הביע בגין גם בפורום של ישיבות המרכז של מפלגתו - חרות. בגין הדגיש כי חרות צריכה להכריז בציבור שרק פעולות צבאיות התקפיות יובילו לשקט ולשלום.³⁹ בישיבה שנערכה בפברואר 1955 הוא אמר כי הנשק זורם למדינות ערב, וכאשר הן יגיעו ליתרון בחימוש על פני ישראל הן יפתחו במלחמת השמדה נגדה. הוא הוסיף וטען כי גם אם מלחמה שיפתחו בה הערבים בשעה הנוחה להם לא תהפוך מלחמת השמדה, תהיה במלחמה כזו 'שפיכות דמים עצומה', וקבע: 'זאת לא פילוסופיה, זאת לא התחכמות - זאת האמת! יש לדפוק את הערבים כל עוד הם חלשים'.⁴⁰

36 מנחם בגין, **דברי הכנסת**, 24.3.1954, עמ' 1317. הרצח במעלה עקרבים: ב'17.3.1954 הותקף אוטובוס של חברת אגד בדרכו מאילת למרכז הארץ. 11 אזרחים ישראלים נרצחו. זו היתה פעולת הטרור הגדולה ביותר מאז קום המדינה.

37 שם. גישה זוהי לזו של בגין, הדורשת מלחמה יזומה מצד ישראל בטרם יהיו מדינות ערב מוכנות לסייבוב שני נגדה, הציג חיים לנדאו, נציג חרות, בישיבות ועדת החוץ והביטחון של הכנסת שדנו ברצח במעלה עקרבים. ראו: יחיעם ויץ, **הצעד הראשון לכס השלטון: תנועת החרות 1949-1955**, יד יצחק בן-צבי, ירושלים 2007, עמ' 145. לישיבות ועדת החוץ בנושא מעלה עקרבים ראו: א"מ, א/7564, ישיבות הוועדה מ'19.3.1954 ומ'23.3.1954.

38 'מנחם בגין באזני רבבות: גור אריה יהודה, אם תיסוג - תיפול; אם תרצה - הגאולה בידך', חרות, 28.3.1954.

39 א"ז, ה-1/4, ישיבת מרכז חרות, 1.7.1954.

40 א"ז, ה-1/4, ישיבת מרכז חרות, 27.2.1955.

בחצי הראשון של שנות החמישים גיבש בגין את עמדתו שמדינת ישראל עומדת מול אויבים הרוצים להשמידה, ולכן זכותה המוסרית היא לפתוח במלחמה אשר תשפר את מצבה האסטרטגי, תמנע את סכנת ההשמדה ואף תוביל אותה לתקופת שלום. לדעתו, שלום שיגובש עקב ניצחון ישראל במלחמה יבטיח שנים רבות של שקט. עמדה זו מתכתבת עם גישת 'קיר הברזל' של ז'בוטינסקי, שלפיה בניית קיר ברזל ביטחוני שיבהיר למדינות ערב כי אין להן סיכוי להכריע בקרב את מדינת העם היהודי תוביל אותן בעתיד להכרה במדינת היהודים ולעשיית שלום אתה.⁴¹ לצורך מימוש הרעיון הציב בגין כמה תנאים אשר יהיו מפתח להצלחה: יציאה למבצע בשעת כושר שנוחה לישראל וקשה למדינות המאיימות עליה; מציאת בעלי ברית עם אינטרס משותף שיעזרו לישראל במהלכה ההתקפי; התמקדות בחזית אחת כדי למנוע התמודדות רב-חזיתית אשר עלולה לגרום לקריסת הצבא ולסכן את קיום המדינה. גישה התקפית זו הושלמה והוצדקה מבחינה מוסרית על ידי לקח השואה שדרש פעולה התקפית מוקדמת בטרם השמדה. והנה, כעבור זמן לא רב, נראה שהקו שהכתיב בגין והטיף לו בהתמדה מתגשם.

מבצע סיני: 'הגנה עצמית חוקית'

במבצע סיני ובתקופה שקדמה לו בציבור בישראל רחשה חרדה חריפה עקב התחזקות האויב. חרדה זו נבעה בעיקר מעסקת הנשק בין צ'כיה ובין מצרים בספטמבר 1955 ודמתה במידה רבה לחרדה שאחזה בציבור בישראל בתקופת ההמתנה לפני מלחמת ששת הימים.⁴² בשל כך עלתה דרישה של הציבור שהמדינה תעשה מעשה שיסיר את הסכנה. בנאום בכנסת, ערב הצגת ממשלתו החדשה של בן-גוריון בראשית 1955, ולאחר היודוע דבר עסקת הנשק בין צ'כיה ובין מצרים תקף בגין את הגישה שאם תותקף ישראל היא תתגונן. וכך אמר: 'אנו צריכים להמתין עד אשר הם באמת יבואו כדי ללכותנו [...]?' אם נהלום באויבים תהיה זאת, בכל המשמעות ההיסטורית והמוסרית, מלחמת התגוננות [...] כדי לתת לבני העם המושמד הזה בטחון'.⁴³ בישיבת מרכז חרות קבע בגין כי על ישראל לצאת ביזומה התקפית כל עוד העליונות המבצעית הצבאית בידה. הוא אמר לחברי מרכז המפלגה כי המצב קשה, וכי חרות תמשיך להזהיר את הציבור ולעמוד על כך ש'לא תהיה מצדה'. לדבריו, יש להפוך את צבא ישראל ל'צבא ההתקפה לישראל' ולהזהיר מפני מלחמת ייאוש שתבוא עקב הגישה ההגנתית של המחזיקים בשלטון.⁴⁴ המצב האסטרטגי שנוצר עקב

41 מאמרו של ז'בוטינסקי 'על קיר הברזל' פורסם לראשונה בעיתון ראסווייט ב-4.11.1923. על כך: פלג, 'מנחם בגין והשואה', עמ' 231.

42 יונה הדרי, משיח רכוב על טנק, הקיבוץ המאוחד, ירושלים 2002, עמ' 64; מרדכי בראון, אתגר ותגרה: הדרך למבצע קדש, 1956, המרכז למורשת בן-גוריון, קריית שדה בוקר 1991, עמ' 12-27.

43 מנחם בגין, דברי הכנסת, 2.11.1955, עמ' 236.

44 א"ז, ה-1/6, ישיבת מרכז חרות, 4.3.1956.

עסקת הנשק בין צ'כיה למצרים הביא את בגין לידי שכלול גישתו בנוגע לזכותה המוסרית של ישראל לצאת ראשונה למלחמה ולהתקיף את אויביה. לצורך כך קבע במאמר מינואר 1956 כי התקפה של ישראל תהיה 'שימוש בזכות ההגנה החוקית' שלה. הוא ביסס זכות זו על חוזה לוקרנו, שהובהרה בו זכותו של צד מאוים להתקיף התקפה מוקדמת את הרוצה להתקיפו.⁴⁵ בנוסח במועצת מפלגת חרות אמר בגין כי התקפה מוקדמת של ישראל נובעת מ'הזכות להגנה לאומית עצמית'. הוא טען כי אם לא תוחלף הממשלה הנוכחית בממשלה בעלת גישה התקפית, ילך העם לקראת 'עקדה המונית שלא הייתה כמותה בתולדותינו מאז פס העשן מעל לכבשנים'.⁴⁶

במהלך חודשי הקיץ של 1956 המשיכו בגין ותנועתו להזהיר מפני האסון שעומד להתרחש אם לא תפעיל ישראל את זכותה המוסרית להגנה לאומית עצמית. בנאומים מיולי ומאוגוסט 1956, לנוכח סגירת מצרי טיראן בידי נאצר והלאמתו את תעלת סואץ, קבע בגין כי גם ללא בעלי ברית תהיה ישראל חייבת לפעול, מאחר שנאצר יפעל לכונן אחדות ערבית שתנסה להשמיד את ישראל.⁴⁷ בנאומו האחרון לפני פרוץ מבצע סיני הוא חזר והדגיש ארבע נקודות מרכזיות בתורתו: 1. זכות ההגנה העצמית החוקית של ישראל; 2. הצורך לפעול למימוש זכות זו בשעת כושר; 3. חוסר התוחלת של שיטת פעולות התגמול; 4. היותו של האויב הערבי, במקרה זה נאצר, ממשיכם של הנאצים המתכנן להשמיד את ישראל.⁴⁸ כשבועיים אחרי נאום זה נראה לבגין כי התגשמו כל שאיפותיו וכי ממשלת ישראל בראשות יריבו הגדול בן-גוריון יישמה את המצע האידאולוגי שהתווה.⁴⁹ בגין ותנועתו ראו ביציאה למלחמת הבכרה נגד המצרים מעשה טהור של הגנה עצמית,

45 מנחם בגין, 'נפחדים ומיאושים', חרות, 27.1.1956. חוזה לוקרנו: החוזה נחתם בלונדון בדצמבר 1925. הובטחה בו עזרה צבאית של צרפת לצ'כוסלובקיה ולפולין מפני אימי התקפה של גרמניה.

46 'על המצב והדרך: הרצאת בגין במועצת תנועת החרות בתאריך 11.3.1956', חרות, 16.3.1956.

47 'מנחם בגין במפגן עם בתל-אביב: נאצר חייב ליפול למען יחיה עם ישראל', חרות, 14.8.1956. כמו כן ראו דברים זהים של בגין: שם, 29.7.1956, 16.8.1956.

48 מנחם בגין, דברי הכנסת, 15.10.1956, עמ' 67. הצעת סיעת חרות בכנסת לסיכום הדיון כללה בראשה את הסעיף שקבע: 'המושג של הגנה לאומית עצמית חוקית של ישראל במצב המלחמה הקיים והמוצהר על ידי אויביה אינו יכול להיות מוגבל לפשיטות תגובה על מעשי תוקפנות ורצח, המודרכת על ידי שיטה של "פגע והיסוג"'. דברי הכנסת, 17.10.1956, עמ' 114.

49 בהקשר זה חשוב לציין כי למרות הדיכוי והמומיות שהציג בה בגין את ההבדל בין תפיסתו הביטחונית ובין תפיסתם של מנהיגי מפלגת השלטון מפא"י, היו קווי דמיון בגישתם הביטחונית בשנות החמישים. אמנם בן-גוריון לא ראה אפשרות לפתרון הסכסוך באמצעות כוח צבאי, אולם הוא לא פסל פעולות צבאיות יוזמות ואף פתיחה במלחמה במקרה של סכנה קיומית. גד ברזילי הגדיר את גישת מפא"י בשנות החמישים כגישה של 'אקטיביות צבאית חלקית' ואת גישת בגין ומפלגתו חרות כגישה של 'אקטיביות צבאית'. ראו: גד ברזילי, דמוקרטיה במלחמות: מחלוקת וקונסנזוס בישראל, ספריית פועלים, תל אביב 1992, עמ' 47-55. על נושא גישתו הביטחונית של בן-גוריון בראשית ובאמצע שנות החמישים ראו: מוטי גולני, 'מלחמת סיני 1956: היבטים צבאיים ומדיניים', עבודת דוקטור, אוניברסיטת חיפה, חיפה 1993, עמ' 19-24; בר-און, 'סטטוס קוו' (לעיל הערה 26), עמ' 19-22.

שנבע מהזכות המוסרית לעיקור כוחו של אויב הרוצה להשמידם, ומצהיר על רצונו זה, לפני שהאויב משיג את האמצעים לעשות זאת. יתרה מכך, עבור בגין היה מבצע סיני בבחינת הכרה בתורתו שלו, התורה שפיתח עוד בסוף שנות השלושים וגיבש במהלך המרד בבריטים בשנות הארבעים – תורת 'הציונות הצבאית', שהכוח הוא רכיב מרכזי בה. לאחר השימוש בכוח יוכלו המדינאים לנצל בחכמה את יתרונות הכוח.

כותרת מאמר המערכת של העיתון חרות בנובמבר 1956 'במעמד סיני מחודש' הבהירה כי בעיני בגין ומפלגתו אימצה ההנהגה בישראל תורה חדשה, התורה ההתקפית מבית מדרשה של 'הציונות הצבאית'. במאמר נכתב כי זיכרון השואה ולקחה שימשו רכיב מרכזי, אשר הסביר מדוע על ישראל לצאת למלחמה מוסרית 'ולחכרו מלחמת השמד נגד היטלר של דורנו'.⁵⁰ בנאומו בכנסת לאחר ניצחונה של ישראל קבע בגין כי המשמעות ההיסטורית והמוסרית של מסע הניצחון בסיני היתה 'הגנה לאומית עצמית חוקית' וכי ההכרה בזכותה של ישראל למעשה כזה, שלפנים הביעה רק מפלגת חרות, היא כעת 'נחלת העם כולו'. הוא הוסיף ואמר כי התממשה תורת חרות שלפיה: 'אין להמתין עד אשר האויב יהיה מוכן להסתער עלינו למלחמת הכחדה [...] אלא יש להכותו בעוד מועד כדי להוציא מידי את כלי הקטל בהם הוא רוצה לעשות כלה בעם ישראל'.⁵¹

תחושת ההתעלות של בגין לא נמשכה זמן רב. בתוך זמן קצר מאוד התבהרה התמונה: ישראל עמדה לסגת מהשטח שכבשה במצרים. כמה חודשים אחר כך נסוגה ישראל גם מרצועת עזה. שתי הנסיגות היו מכה כפולה עבור בגין: ראשית, מכיוון שהישיג המלחמה לא נוצלו לראייתו ברוח 'הציונות המדינית'; ושנית, בגלל הנסיגה מרצועת עזה. בגין ראה ברצועת עזה שטח של ארץ ישראל ששוחרר, ועל כן אין להחזירו בשום אופן לרשות המצרים.⁵² הוא ראה כי 'מעמד הר סיני החדש' – ולפיו קיבלה הנהגת המדינה את גישתו ההתקפית בנושא זכותה המוסרית של ישראל להגנה לאומית עצמית – מתמוסס והולך. חלמו על השילוב בין 'ציונות צבאית' ל'ציונות מדינית', האחת מובילה למלחמה צודקת והאחרת קוטפת את פרי המלחמה ומנצלת אותו מבחינה מדינית, הלך והתרחק שוב. תגובתו לנסיגה מסיני, ובעיקר מרצועת עזה, היתה חריפה ביותר.

1965-1957: נסיגה, איחוד ערבי ומדענים גרמנים

הרוצה להבין את מעשיו של בגין כראש הממשלה, את השלום וגם את המלחמה, חייב לעמוד על האידאולוגיה שהנחתה אותו שנים רבות לפני שנבחר לראשות הממשלה. המלחמה היתה עבורו אפשרות לגיטימית מוצהרת. המשכה של המלחמה היא המדיניות

50 'במעמד סיני מחודש', מאמר מערכת, חרות, 1.11.1956.

51 מנחם בגין, דברי הכנסת, 7.11.1956, עמ' 201-203.

52 על הסיבות לנסיגה מסיני ומעזה והלחץ הבין לאומי שהופעל על בן גוריון בנושא זה ראו: בועז וונטיק, 'מדוע החליט בן גוריון לסגת מסיני ומעזה במרס 1957', ישראלים, 2 (2009), עמ' 101-125.

שמנצלת את הישגיה ומביאה באמצעות מהלכים נכונים להשגת שלום. בשנים 1956-1957 סרטט בגין במדויק את הדרך שינקוט כעשרים שנה אחר כך עם עלייתו לשלטון. בנובמבר 1956 קבע כי מבצע סיני היה 'מבצע התקפי מבחינה צבאית והגנתי מבחינה מוסרית'. לדבריו, היה צריך לנצל את הישגי המלחמה לצורך שלום עם מצרים בתיווך של האמריקנים. השלום יושג על ידי החזרת סיני למצרים תוך כדי פירוזו של חצי האי מצבא מצרים והבטחת חופש שיט לישראל בתעלת סואץ.⁵³ בדצמבר 1956 קבע בגין כי מלחמה איננה המטרה אלא השלום שאחריה. לדבריו, אם היתה ישראל מחזיקה בחצי האי סיני היא היתה יכולה 'להכריח את רודנה של מצרים לדבר שלום'.⁵⁴ באותה התקופה הוא ניסח גם את הגישה שבעתיד תנחה אותו כאשר יצא למלחמת לבנון: 'זכות ההגנה הלאומית העצמית פרושה לצאת לקראת האויב ולהוציא מידי את חרב ההשמדה'.⁵⁵

בנאום בכנסת בינואר 1957, כשהנסיגה מסיני היתה לעובדה, תקף בגין בחריפות את הממשלה וקבע כי הנסיגה הרחיקה את הסיכוי לשלום עם מצרים.⁵⁶ בנאום אחר השווה את הנסיגה של ישראל להסכם מינכן ולגישתן של מעצמות המערב כלפי היטלר בשנות השלושים.⁵⁷ מבחינתו של בגין, העבר שיש ללמוד ממנו ויש לחזור אליו פעם אחר פעם, לצד לקחי השואה, הוא שנות השלושים של המאה ה-20. בשנים אלו נכנעו המעצמות לגחמותיו של היטלר התוקפן, וכניעה זו הובילה לפתיחת מלחמת העולם השנייה ולשואת יהודי אירופה בשנות הארבעים. אם ינוטרלו סכנות שנות השלושים בעוד מועד לא יהיו סכנות שנות הארבעים, ובראשן סכנת השמדה חדשה, רלוונטיות עוד. על רקע ניתוח זה של בגין ודרך מחשבתו יש להבין את התנגדותו החריפה לנסיגה מעזה ומסיני ואת קריאותיו ואזהרותיו מפני איחוד של מדינות ערב בראשותו של נאצר. בשני המקרים הוא ראה רודן מאיים המשיג את מטרותיו מתוך כניעת המעצמות לתכתיביו וממשיך ומחזק את כוחו לקראת מה שהוא עצמו הכריז כמטרתו העיקרית – השמדתם של היהודים או השמדתה של מדינת היהודים. בין שמקבלים את השוואותיו של בגין בין העבר להווה ובין שרואים בהשוואות אלו דבר מוטעה ומסוכן אשר מעוות את תפיסת המציאות, יש לבדוק אותן ולהכריע אם השפיעו על מעשיו של בגין כמנהיג. מתוך כך אפשר להבין את ראייתו את ההיסטוריה, בעיקר את תקופת שנות השלושים והארבעים, ואת הלימוד ממנה כאמצעי

53 'מבצע סיני: הגשמת המדיניות של תנועת חרות', חרות, 30.11.1956.

54 'מנחם בגין בעצרת עם רבתי בתל-אביב: גורל ירושלים כגורל עזה – עתיד ירושלים יוכרע בעזה', חרות, 14.12.1956. בגין חזר על קביעתו זו, שיש לשמור על שטח שנכבש ואיננו חלק מארץ ישראל ולהשתמש בו לצורך משא ומתן בעתיד עם מדינות ערב. לדוגמה: חרות, 2.12.1956, 14.12.1956, 1.3.1957, 16.1.1957.

55 'מנחם בגין בעצרת עם בתל-אביב: למען ארצנו, למען הביטחון והשלום – נשמור על פרי הנצחון של צבאנו', חרות, 18.11.1956.

56 מנחם בגין, דברי הכנסת, 15.1.1957, עמ' 749-750.

57 שם, 23.1.1957, עמ' 830. ראו דברים זהים של בגין: הנ"ל, 'פרדוקס אמריקאי', חרות, 23.11.1956. כמו כן: 'לקח השואה', מאמר מערכת, חרות, 14.12.1956.

להבנת העולם. מתוך ראייה זו גיבש את השקפת עולמו והגיב להתרחשויות. אמנם יש קושי רב בתפיסה זו, החורגת מהעולם הראלי ונמצאת בשטח האפור, הקשה להבנת החלטותיו של מנהיג ולפירושו, אך כדי להבין את בגין ואת מעשיו אין מנוס מלהצביע על כך. אחרי החלטת הנסיגה מסיני ארגנה חרות כמה וכמה הפגנות אשר קראו לבטל את הנסיגה ולהביא נושא זה להצבעה במשאל עם. בהפגנה נגד הנסיגה מעזה הקדיש בגין את עיקר נאумו להשוואה ההיסטורית בין שנות השלושים והסכם מינכן ובין מעשיו של בן-גוריון בעת ההיא. הוא קבע כי מי שעושה מעשה צ'מברלין ומעדיף אותו על מעשה צ'רצ'יל מוביל את המדינה לאסון.⁵⁸ בנאום בכנסת טען בגין: 'הכנסת חייבת להפסיק את הדיונים השגרתיים, להתכנס ולדון רק בבעיה אחת: כיצד לשים קץ להמשך מדיניות השואה של הממשלה ושל ראשה'.⁵⁹ 'מדיניות השואה' היתה כינויו של בגין לאי-ניצול הישגי המלחמה, ויותר מכך למתן הישג לרודן המאיים נאצר. לדעתו, במקום הזדמנות להכות ברודן הקם להשמידך היתה הנסיגה דווקא זרז להשבת כבודו ולהגדלת הסיכון הנובע ממנו. בראשית 1958 הכריז נאצר על איחוד בין סוריה ובין מצרים ועל שאיפתו לאחד את העולם הערבי כולו תחת כנפיו. האיחוד כונה בישראל בראשי התיבות 'קע"ם' (קהילה ערבית מאוחדת).⁶⁰ בגין נזדעק עקב איחוד זה. לדבריו, נאצר לא היה מתאושש ושב לאיים על ישראל אם כבודו לא היה מושב לו במעשה הנסיגה של ישראל.⁶¹ הוא קבע כי המדינאים אינם לומדים משגיאות העבר, וכפי שלא התייחסו בשנות השלושים לדברים שכתב היטלר בספרו מיין קאמפף, כך אין הם מתייחסים כיום לדברים שכותב נאצר, ובהם הוא מצהיר על כוונות ההשמדה שלו. בגין כתב כי על ההנהגה בישראל להתעורר ולמנוע את הסכנה בעוד מועד.⁶² ביולי 1958 הדגיש כי נסיגה מפני רודן מובילה לשואה, וטען כי אם תאפשר האנושות לרמות את עצמה שוב, והפעם בידי היטלר ערבי, היא תוכל להאשים רק את עצמה – היה לה ניסיון והיא לא למדה ממנו. לדבריו, היחיד שהזהיר והתריע לפני השואה היה ז'בוטינסקי, אולם ההנהגה הציונית לא שמעה לאזהרותיו. בגין הציב את עצמו במקומו של ז'בוטינסקי כמי שמתריע וזועק מול שואה מתקרבת ואמר: 'העם הזה לא נידון להמתין עד שיבואו לשחוט אותו [...] זכותו להגנה לאומית עצמית היא מיוחדת במינה'.⁶³ את הרטוריקה של בגין באשר לשואה אפשרית יש לבחון על רקע הבנת תפיסתו כיצד יש ללמוד מההיסטוריה – בייחוד משנות השלושים והארבעים. האם באמת האמין כי

58 'עשרות אלפים אזרחי ת"א הפגינו נגד הכניעה', חרות, 8.3.1957. דברים זהים אמר בגין בנאום בחיפה, חרות, 17.3.1957.

59 מנחם בגין, דברי הכנסת, 13.3.1957, עמ' 1346 [ההדגשות שלי].

60 Elie Podeh, *The Decline of Arab Unity: The Rise and Fall of the United Arab Republic*, Sussex Academic Press, Brighton, Portland 1999.

61 מנחם בגין, 'אימת המבוכה', חרות, 21.2.1958.

62 הנ"ל, 'הזכות והסכנה', חרות, 18.7.1958.

63 הנ"ל, דברי הכנסת, 31.3.1958, עמ' 1760.

שואה נוספת אפשרית? למרות אמירותיו הקיצוניות טען בגין כי כוונתו במילה 'שואה' היא לעשרות אלפי הרוגים שיכולים ליפול במקרה של מלחמה שתפתח בהפתעה בכמה חזיתות. הוא הבהיר בהקשר זה כי אין כוונתו להשמדה מוחלטת אלא לאסון דמוגרפי נוסף שיפגע בעם היהודי לאחר השואה.⁶⁴ לצד זאת הבהיר את גישתו, כי איבוד העצמאות הלאומית עקב הפסד במלחמה משמעותו לאומות העולם היא אסון, אולם עבור העם היהודי משמעותו שואה ממש שלא יתאושש ממנה עוד.⁶⁵ גישה זו נבעה מלקח השואה של בגין, שלפיו כאמור אבדן הריבונות היהודית יגרום בהכרח להתרחשותה של שואה נוספת בעתיד.⁶⁶ אפשר לראות בשימוש הרטורי של בגין בשואה ובסכנת שואה נוספת מעשה הראוי לביקורת, בעיקר לאחר שישראל היתה למעצמה צבאית אוורית. לצד זאת, אֵל לביקורת כזו לעמעם את מקומם של לקחי השואה בהשקפת העולם של בגין. במלחמה קונבנציונלית הוא ראה סכנה שעלולה להוליך לאסון קשה. עם זאת, פעמים רבות הדגיש כי אסון זה לא יביא לסופה של מדינת היהודים. סכנת השמדה ממשית ראה בגין אם ישיגו אויבי ישראל נשק להשמדה המונית. הפעם הראשונה שעמד מול סכנה כזו היתה בעת פרשת המדענים הגרמנים במצרים.

ב־1962 החלה פרשת המדענים הגרמנים להכות גלים בישראל. מדענים אלו פעלו במצרים וסייעו לה בניסיונות פיתוח של טילי קרקע-קרקע. פרשה זו היא צומת מרכזי בנוגע להתפתחותה של תודעת השואה בישראל, אך עד כה לא נעשה מחקר מעמיק בדבר השפעתה על התפתחות תודעת השואה בחברה הישראלית על הרצף שבין משפט אייכמן, מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים. זה היה המפגש הראשון של החברה הישראלית עם גרמניה אחרי משפט אייכמן. מפגש זה עורר חרדות בהנהגה ובציבור בישראל והעלה ביקורת חריפה על מדיניותו של בן-גוריון כלפי 'גרמניה האחרת' – הן מבית, מפי מקורביו כגון גולדה מאיר ואיסר הראל, והן מחוץ, בעיקר מבגין ומפלגתו.⁶⁷ לצד סיבות אחרות הובילה פרשה זו לפרישתו של בן-גוריון מראשות הממשלה ולהפיכתו של בגין, דווקא על רקע גישתו בנושא גרמניה – שנתפסה בעבר כקיצונית, לדמות בולטת ואף קונסנזואלית בפוליטיקה בישראל. חששו הגדול של בן-גוריון היה שבגין יצליח להפוך למנהיג פוליטי בולט בעל סיכויים להגיע לשלטון. בשל כך כינה את בגין ואת תנועתו בכמה כינויים, כגון 'נאצים' ו'היטלריסטים'. התבטאויות אלו הציגו דווקא את בן-גוריון כאדם קיצוני וגונו מכול וכול.⁶⁸ אולם לעניינו של

64 נאום בגין בפתחת הוועידה הארצית השלישית של תנועת החרות, חרות, 21.4.1954; א"ז, ה-1-4/2, ישיבת מרכז חרות, 27.2.1955; שם, 6.3.1955.

65 מנחם בגין, 'לפני קיביה ואחריה', חרות, 19.2.1954.

66 פלג, 'מנחם בגין והשואה', עמ' 116-117, 287.

67 מיכאל בר־זוהר, בן-גוריון, ג, זמורה ביתן, תל אביב 1987, עמ' 1532, 1534. בנושא זה כתב אהרונוסון כי משפט אייכמן צבע את פרשת המדענים הגרמנים בצבעים מחרידים. ראו: שלמה אהרונוסון, 'אור חדש על דוקטרינת "המחסה ליום סגריר"', עיונים בתקומת ישראל, 2 (1992), עמ' 159.

68 יחיעם ויץ, 'הפרידה מהאב המייסד: פרישתו של בן-גוריון מראשות הממשלה ב-1963', בתוך: אניטה שפירא (עורכת), מדינה בדרך: החברה הישראלית בעשורים הראשונים, מרכז זלמן שזר, ירושלים 2001, עמ' 83-88.

מאמר זה חשובה הגישה הביטחונית של בגין לנוכח הסכנה הלא קונבנציונלית מצדה של מצרים.

עיתויה של פרשת המדענים הגרמנים נשק ממש לסימו של משפט אייכמן ולפעולה מסכמת שלו, הוצאתו של אייכמן להורג. חודש לאחר ההוצאה להורג שיגר נאצר ארבעה טילי ניסוי והודיע כי בכוונתו להשמיד את ישראל. באותו הזמן כבר החלו להתפרסם הידיעות על כך שמאחורי היכולת הבליסטית של מצרים עומדים מדענים גרמנים.⁶⁹ תגובתו של בגין היתה כי יכולת לא קונבנציונלית בידי המצרים משנה את כללי המשחק ומחייבת את ישראל להשיג נשק דומה. הוא טען כי הסכנה הגדולה היא שמול ישראל עומד מנהיג לא רציונלי, שביטוי כמו 'מאזן אימה' אינו משפיע על החלטותיו.⁷⁰ בדיונים פנימיים חזר בגין על חששותיו ועל השוואת מצבה של ישראל למצבן של המעצמות שניצבו מול היטלר ומעשי התוקפנות שלו בשנות השלושים. הוא אמר כי אם ישיגו המצרים נשק לא קונבנציונלי עלולה להיות השמדה של מדינת ישראל, וטען כי הגרמנים משחקים משחק כפול ומציידים את ישראל בנשק רגיל, ואילו את מצרים הם מציידים בנשק לא קונבנציונלי, נשק השמדה. בגין הציב את עצמו במקומו של צ'רצ'יל, שהיה היחיד שזעק בשנות השלושים נגד סכנת היטלר וגרמניה. לדבריו, גם צ'מברלין, כמו חברי ממשלת ישראל כיום, היה פטריוט ואהב את מדינתו, אך טעה טעות קשה מאוד בדרכו המדינית. בגין שם את עצמו בעמדת המדינאי שקורא את ההיסטוריה כספר פתוח, לומד ממנה ומסיק מסקנות ואמר: 'מנהיג גדול רואה את הסכנות במועדן'.⁷¹

על במת הכנסת הדגיש בגין לקח מרכזי שהסיק מהשוואה: אם האויב שלך מצהיר שהוא עומד להשמידך, עליך להאמין לו; ואם הוא עושה את המאמצים להשיג את האמצעים להשמידך, עליך לעצור אותו. הוא דרש מהממשלה לנקוט פעולה מדינית להוצאת המדענים הגרמנים ממצרים ולהסרת הסכנה מעל ישראל.⁷² כמו בניתוחי את מבצע סיני, שם מצאתי כי הן זרעי השלום עם מצרים הן זרעי המלחמה בלבנון טמונים בעקרונות שגיבש בגין שנים רבות קודם לכן, כך אפשר לראות כי במהלך פרשת המדענים הגרמנים גיבש בגין כמה עקרונות שלימים ינחו אותו לעוד פעולה בולטת בעת כהונתו כראש הממשלה, והיא הפצצת הכור האטומי בעיראק, יציאה למלחמת ברהה מוסרית נועדה לפי בגין להציל את

69 ראו לדוגמה ידיעות בעיתון חרות: 22.7.1963, 23.7.1963.

70 מנחם בגין, 'דרכי בינה', חרות, 28.9.1962.

71 א"ז, ה-1/14 / 2, 'ישיבת מרכז חרות', 13.6.1963.

72 מנחם בגין, **דברי הכנסת**, 20.3.1963, עמ' 1569. בהקשר זה מעניין לראות שגם ההנהגה בישראל השתמשה בטיעונים דומים כאשר פנתה לגרמניה בבקשה לעצור את פעילות המדענים במצרים. שמעון פרס, שהיה סגן שר הביטחון ואחד האנשים שפעלו לכינון יחסים עם גרמניה וניהלו את הקשרים איתה, כתב לשר ההגנה הגרמני באוגוסט 1962: 'ישראל היא פליטה מעם שלם. חשבנו שהיא רשאית לשכון לבטח ושרמניה החדשה תעשה את אשר לאל ידה לתרום לביטחונה גם על ידי עזרה חיובית וגם על ידי מניעת עידוד מאויביה'. ראו: א"מ, חצ/ 20 / 4326, מכתב פרס לשראוס, 17.8.1962.

המדינה ממצב קשה ביותר שידה של המדינה עלולה להיות בו על התחנות, מצב ש'הגנה לאומית עצמית חוקית' מתחייבת ומתבקשת בו. אולם מצב שהאויב שלך עלול להשיג נשק לא קונבנציונלי הוא מצב חמור אף יותר, מכיוון שבמצב כזה אין אתה יכול לצפות את מעשיו של האויב המצהיר על השמדתך.

בנאומו בכנסת, לאחר שהושבעה ממשלת אשכול ביוני 1963, טען בגין כי התעלמות מסכנה לא קונבנציונלית תוביל את העם לאסון. לדבריו, נאצר הצהיר בפומבי כי מטרתו היא להשמיד את מדינת ישראל. הוא הדגיש כי גם אם נאצר טוען כי הנשק שהוא רוכש מיועד לצורכי הגנה, אסור להאמין לו מתוך למידת לקח שנות השלושים, כאשר היטלר הצהיר כי הוא מחמש את צבאו ומחזק אותו מתוך צורכי הגנה. בגין ביטל בנאומו את האפשרות להתנהלות רציונלית כמו במלחמה הקרה ושאל: 'האם יכול להיות קו טלפון בין ירושלים לקהיר כמו זה שקיים בין מוסקבה לווינינגטון?'. הוא קבע כי מנהיגי מדינות ערב לא יעמדו בפיתוי להשמיד את ישראל גם אם יהיה לה נשק תגובה, גם אם ייווצר מאזן אימה. לאויבי ישראל אין כל שיקול דעת הגיוני, ולכן יש למנוע בכל דרך את יכולתם להשיג נשק להשמדה המונית.⁷³ בנאום ממארכ 1964 העלה בגין אל מול עיניו את מיליון וחצי הילדים שנרצחו בשואה ודיבר על הילד היהודי החי כיום במדינת ישראל ועלול להיות מושמד גם הוא בידי אויב אכזר.⁷⁴ את מה שיוגדר בעתיד 'דוקטרינת בגין' עיצב וחיידד בגין בימי משבר המדענים הגרמנים.⁷⁵ זה היה ענף נוסף של גישת מלחמת הבקרה המוסרית אשר עסק בסכנת הנשק הלא קונבנציונלי. ענף זה היה מושתת גם הוא על לקחי השואה, ובראשם האמונה כי אם אויב אומר שהוא רוצה להשמידך עליך להתייחס לדבריו במלוא הרצינות ולעשות הכול כדי לעצור את כוונותיו בעוד מועד. בגין ראה במנהיגים הערבים מנהיגים לא רציונליים ששנאת ישראל ורצון עז להשמדתה הם ההמשך הישיר של רצון הנאצים משנות השלושים. מתוך כך אין על ישראל להסתפק בהשגת נשק נגדי שווה, בהשגת מאזן אימה, אלא עליה לעשות את כל הפעולות שביכולתה כדי למנוע את

73 מנחם בגין, **דברי הכנסת**, 24.6.1963, עמ' 2163.

74 שם, 17.3.1964, עמ' 1426-1427. כעבור 16 שנה, בדרכו לישיבת הממשלה שהוחלט בה על הפצת הכור העיראקי, חזר בגין באוזני עוזריו על אותם דימויים בדיוק. הוא דיבר על הילדים היהודים שראה משחקים בגן השעשועים בירושלים בדרכו לישיבת הממשלה ועל כך שהוא לא ייתן שגורלם יהיה זהה לגורל הילדים היהודים שנרצחו בשואה. ראו: **נאור, בגין בשלטון**, עמ' 222. בגין חזר על נקודה זו בנאומו בכיכר מלכי ישראל אחרי הפצת הכור בעיראק. בתוך: **הפצת הכור הגרעיני בעיראק: קובץ מאמרים והרצאות**, מרכז מורשת בגין, ירושלים 2003, עמ' 58.

75 דוקטרינת בגין: גישתו של בגין שמדינת ישראל לא תאפשר למדינת אויב השואפת להשמדה לפתח, לייצר או לרכוש כלי נשק להשמדת המונים. בנושא זה: נאור, 'ניתוח תהליך קבלת ההחלטות', **הפצת הכור בעיראק**, עמ' 23-24. הספר המקיף על הפצת הכור, אף שאינו ספר מחקרי, הוא של שלמה נקדימון, **תמוז בלהבות**, ידיעות אחרונות ועידנים, ירושלים 1986. הפצת הכור האטומי הסורי בתקופת שלטונו של אהוד אולמרט נחשבה לביטוי מובהק של דוקטרינת בגין. ראו: יוסי מלמן, 'דוקטרינת בגין', **הארץ**, 25.4.2008.

הסכנה ולנטרלה. גם כשהיה ראש ממשלה וידע כי למדינת ישראל יש הכוח העצום ויכולת ההרתעה האטומית שלה, היתה בעיניו הפצצת הכור בעיראק המוצא אחרון והדרך להצלת העם היהודי משואה נוספת.

בעיצומו של המאבק נגד המדענים הגרמנים אמר בגין לחברי המרכז של מפלגתו כי המדיניות הכושלת של הממשלה עלולה להוביל את ישראל למצבם של הבריטים אחרי נסיגת צבאם לדנקרק בזמן מלחמת העולם השנייה. זהו מצב של ייאוש שכמעט הוביל לאבדנו של רוב הכוח הצבאי של הבריטים ולהפסד של בריטניה במלחמה. בגין הזכיר שבעקבות מחדל דנקרק עלה צ'רצ'יל לשלטון באנגליה, ואמר לאנשיו: 'אני מעדיף את הגיענו לשלטון בלי דנקרק'.⁷⁶ אמנם בגין ישב סביב שולחן הממשלה כעבור זמן קצר בתקופת ההמתנה למלחמת ששת הימים, מלחמה שתשמש עבורו בהמשך הדגם המוצלח והמובהק של 'מלחמת בָּרָה מוסרית'; אולם לשלטון הגיע בסופו של דבר בעקבות גלי ההדף והעזוץ שיהדהדו בחברה הישראלית בעקבות מקרה 'דנקרק' הישראלי - מלחמת יום הכיפורים.⁷⁷ כדי להמשיך ולהבין את תהליך העיצוב של השקפת עולמו הביטחונית יש לבחון את שני הדגמים שחיזקו להערכתו את אמונתו של בגין בדרכו ובגישתו: מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים.

'הגאולה השלמה' ו'הטראומה הלאומית': מלחמות ששת הימים ויום הכיפורים בהשקפתו של בגין

בשנים שקדמו למלחמת ששת הימים המשיך בגין להבהיר ולהזכיר את עקרונותיו ההתקפיים בנוגע לזכותה של ישראל להגנה לאומית עצמית. עקב הכרזותיו של נאצר על רצונו ועל כוונתו להשמיד את מדינת ישראל אמר: 'אם אויב היהודים מצהיר שהוא רוצה להשמידם האמינו לו. אין סיבה להיבהל, נעמוד מול אויבינו, אבל להודעות כאלו חייבים להתייחס ברצינות אחרת נסכן את קיומנו'.⁷⁸ באותה העת החל בגין להתייחס לטרור הפלסטיני ולמעשיו של אש"ף. יחסו למעשי הטרור היה זהה ליחסו לאיומים קונבנציונליים אחרים שסבלה מהם ישראל. מבחינתו, זכות ההגנה העצמית החוקית של מדינת ישראל מחייבת אותה לתקוף את המקומות והאזורים שהמחבלים מגיעים מהם. זהו הבסיס לגישתו העתידית באשר למאבק הראוי בארגוני הטרור הפלסטיניים בלבנון. בהבהירו את הזכות להגנה לאומית עצמית הוא שב למצבם של היהודים בימי השואה ולשתיקת העולם מול רציחתם, וסיכם את נאום

76 א"ז, ה-15/2, ישיבת מרכז חרות, 7.5.1964.

77 על הקשר שבין זכירתו של בגין בבחירות 1977 ובין הכישלון של הנהגת המדינה בזמן מלחמת יום הכיפורים ראו: יונתן שפירא, לשלטון בחרתנו, עם עובד, תל אביב 1989, עמ' 175-177.

78 מנחם בגין, דברי הכנסת, 18.5.1966, עמ' 1471. דברים זהים הוא אמר בפתחת מועצת חרות ב-2.3.1966. ראו: א"ז, ה-11/2, נאום בגין בפתחת מועצת חרות.

בעיקר תורתו: 'זכותנו להגנה עצמית, גם על ידי התקפה על התוקפן עומדת לנו כפי שהיא עומדת לכל עם [...] זוהי זכות מוחלטת ואינה ניתנת לערעור'.⁷⁹ בישיבת מרכז חרות מסוף שנת 1966 חזר בגין על הבחנותיו, ולפיהן נוכח התחמשותו של נאצר והצהרותיו יש לתבוע את זכותה של ישראל ל'הגנה לאומית עצמית', והדגיש ש'הדבר החמור ביותר הוא השארת היוזמה בידי האויב'.⁸⁰ במהלך חציה הראשון של שנת 1967 דרש בגין יזמת התקפה של ישראל. בנאום ב־22 במאי 1967 הוא הבהיר כי כוונת אויביה של ישראל היא אחת – להשמדה, וכי כל פעולה התקפית של ישראל שתמנע זאת תהיה פעולה של הגנה לאומית עצמית.⁸¹ בתקופת ההמתנה לפני מלחמת ששת הימים נמשך תהליך שהתרחש במהלך פרשת המדענים הגרמנים. עמדותיו של בגין הפכו לעמדות קונסנזואליות, ולפתע קיצוניותו, ובה שימושו הרב בשואה ובלקחיה, לא נראתה כה זרה ומאיימת; לפתע הקריאות לאחדות ולמהלכים התקפיים לנוכח סכנת שואה או השמדה לא נשמעו כמו היסטריה או קיצוניות, אלא כמו עמדותיו של מנהיג אחראי, הקורא את המציאות נכוחה מול ממשלה מהססת ומפוחדת.⁸² לכך גם נקשרה התחושה הכבדה בציבור שהמדינה היהודית והעם היהודי עומדים נוכח שואה חדשה. מיני הצהרות מפי מנהיגים, אנשי רוח ומפקדים בצבא העצימו את התחושה כי השואה וזוועותיה כבר אינן דבר מעורפל השייך לעבר אלא אפשרות מציאותית לנוכח האויבים החדשים המאיימים להשמיד את ישראל.⁸³

להצטרפותו של בגין לממשלה באותה העת יש היבט סמלי בהקשר זה. אמירותיו בעשורי המדינה הראשונים בהקשר לשואה ולסכנת שואה נתפסו בציבוריות הישראלית כקיצוניות וכלא הולמות את הנרטיב הישראלי, אך כמה אירועים היסטוריים, ובראשם משפט אייכמן, פרשת המדענים הגרמנים, מלחמת ששת הימים ולאחר מכן מלחמת יום הכיפורים, הפכו את השואה ואת זכרה לנוכחים הרבה יותר בחברה הישראלית. השואה ואסונם של היהודים היו לנקודת התייחסות שהזדהו אתה רבים מאוד מאזרחי ישראל. גישתו של בגין כלפי השואה וזכרה נעשתה קונסנזואלית יותר ויותר. התרחש תהליך תודעתי שקירב את בגין עוד ועוד למרכז החברה הישראלית והגיע לשיאו משנבחר לראשות הממשלה בשנת 1977.⁸⁴

79 שם, 6.12.1966, עמ' 495-496 [ההדגשה שלי].

80 א"ז, ה-18/2, ישיבת מרכז חרות, 19.12.1966.

81 מנחם בגין, **דברי הכנסת**, 22.5.1967, עמ' 2228-2230.

82 על כך: תום שגב, **1967: והארץ שינתה פניה**, כתר, ירושלים 2005, עמ' 317, 355; א"ז, ה-18/2, ישיבת מרכז חרות, 2.6.1967. לתיאור מקיף של המלחמה והתקופה שקדמה לה ראו: מיכאל אורן, **שישה ימים של מלחמה**, דביר, אור יהודה 2004.

83 ראו: מרדכי בר־און, 'שישה ימים, שש תמיהות ושש הצעות מחקר', בתוך: אניטה שפירא (עורכת), **עצמאות: 50 השנים הראשונות**, מרכז זלמן שזר, ירושלים 1998, עמ' 326-329; שגב, **1967**, עמ' 270, 302, 277.

84 על האופן שרצה בגין שאזרחי ישראל יזכרו את השואה ועל האופן שתהליך הזיכרון והתודעה בישראל נפגש סופית עם זה של בגין בשנת 1977 ראו: פלג, 'מנחם בגין והשואה', עמ' 254-283. בהקשר זה הגדרתי את עלייתו של בגין לשלטון כ'שלב קיבוע זיכרון השואה בחברה הישראלית'. שם, עמ' 276.

תקופת ההמתנה שקדמה למלחמת ששת הימים והניצחון הגדול במלחמה הביאו לבגין דבידנד פוליטי ותדמיתי, אשר היה לימים גורם מרכזי להפיכתו למועמד לגיטימי לראשות הממשלה.⁸⁵ אולם במאמר זה חשובה יותר ההצלחה במלחמת ששת הימים. היא היתה להוכחה לתזה הביטחונית ההתקפית שדגל בה. החלטתה של ישראל לפתוח במלחמה, הניצחון המהיר והאבדות המעטות יחסית בקרב חיילי צה"ל היו חיזוק לגיטו הביטחונית.⁸⁶ בישיבתו בממשלה בזמן הניצחון ראה בגין הזדמנות לממש את גישתו בנוגע לשילוב 'הציונות המדינית' עם 'הציונות הצבאית', שכן להזדמנות זו חיכה מאז קום המדינה. בגין ראה את חובתו כחבר ממשלה למנוע כל מהלך שבעטיו עלולים הישגי הניצחון להישמט מידיה של ישראל עקב לחץ מדיני. בישיבות הממשלה הוא הציב שני תנאים מרכזיים: 1. כל החזרת שטח לסוריה או מצרים תהיה אך ורק כחלק מהסכמי שלום; 2. הגדה המערבית ורצועת עזה לא עומדות כלל למשא ומתן.⁸⁷ לפי בגין, השתתפותו בממשלה הכניסה 'טרמינולוגיה חדשה בישראל, טרמינולוגיה ממלכתית'. טרמינולוגיה זו עשתה את הכוח ואת השימוש בו לחלק ממדיניות, ולפיה 'הכוח עומד בצל ומשתמשים בו בעת הצורך'.⁸⁸

בתקופה שאחרי מלחמת ששת הימים התריע בגין מפני שתי סכנות: 1. החזרת שטחים ללא הסכמי שלום, שהיתה מבחינתו 'מינכן חדשה';⁸⁹ 2. הקמת מדינה פלסטינית עצמאית בשטח ארץ ישראל. בעיניו היו הסכנות הללו קו אדום שחצייתו יכולה להעמיד את מדינת ישראל בסכנת הכחדה. שתי סכנות אלו הן שהנחו את בגין ואת מעשיו במהלך השנים שלאחר מכן. בעקבות הסכמת הממשלה לתכנית רוג'רס, אשר דרשה חזרה של ישראל לקווים שלפני מלחמת ששת הימים, הוא פרש מן הממשלה. לטענתו, כל ויתור עלול להוביל להקמת מדינה פלסטינית שבראשה יעמדו מנהיגי ארגוני הטרור הפלסטיניים.⁹⁰ ב-1969

85 יש לזכור בהקשר זה את תקופת השפל הפוליטית הקשה של בגין במפלגתו ב-1966. ראו בנושא זה ובנושא המהלכים והתהליכים הפוליטיים שהובילו לצירופו לממשלה: אמיר גולדשטיין, 'הפריצה הגדולה: מנחם בגין ב"תקופת ההמתנה"', עיונים בתקומת ישראל, 17 (2007), עמ' 345-380.

86 יש לציין כי לאחר הצטרפותו לממשלת החירום ערב המלחמה הביע בגין עמדות שלפיהן אין לפתוח במלחמה עם ירדן ויש לנסות ולמצות את האפשרויות המדיניות לפני פתיחה במלחמה. לצד זאת הוא הצביע בממשלה בעד תקיפה מקדימה של ישראל, ומרגע שהצטרפו הירדנים למלחמה תמך בצורה גלויה בכיבוש הגדה המערבית. על כך: אמיר גולדשטיין, 'מנחם בגין ורעיון שלמות המולדת עד מלחמת ששת הימים', קתדרה, 126 (טבת תשס"ח), עמ' 120-127. עמדתו הזוהירה של בגין לפני פרוץ המלחמה נבעה בין השאר מאחד מעקרונותיו הביטחוניים, והוא שיש לנסות ולהימנע ממצב של מלחמה ביותר מחזית אחת.

87 א"מ, א-8/8164, ישיבת הממשלה מ-19.6.1967. בגין חזר על גישתו במרכז מפלגתו, א"ז, ה-18/2, ישיבת מרכז חרות, 26.7.1967.

88 שם, 6.8.1967.

89 ראו את התבטאויות בגין על כך בעיתון מעריב, 29.9.1968, 18.10.1968, 9.1.1969.

90 מעריב, 1.9.1970. על תכנית רוג'רס ועל פרישת גז"ל מהממשלה בעקבותיה ראו: יחי'עם ויץ, 'החזרה לכור מחצבתו: מנחם בגין בממשלת הליכוד הלאומי, פרישתו ממנה בשנת 1970 ומשמעותה', קתדרה, 141 (תשע"ב), עמ' 133-158.

הוא קבע כי מטרתו של הפת"ח היא אחת – 'רצח עם', וזכותה של ישראל להשתמש בכוח לא פרופורציונלי נובעת מכוונת אויביה להשמדה מוחלטת, ומכאן שישראל לוחמת לעצם הישרדותה והישרדות העם היהודי.⁹¹ פרישתו של בגין מממשלתו של גולדה מאיר על רקע תכנית רוג'רס היא דוגמה להשפעתה הרבה של מקריות על חייו של מנהיג ועל התפתחות הקריירה שלו. בגין לא היה חלק מהממשלה במלחמת יום הכיפורים, וזו סיבה מרכזית לזכייתו בראשות הממשלה כעבור ארבע שנים. הוא היה חלק מממשלת הניצחון של מלחמת ששת הימים, אך לא היה חלק ממה שהיה לאחת הטראומות הלאומיות הגדולות בהיסטוריה של מדינת ישראל – מלחמת יום הכיפורים.

בישיבה הראשונה של מרכז מפלגתו אחרי מלחמת יום הכיפורים תיאר בגין את המלחמה במילים דומות לאלה שהשתמש בהן עד כה כדי לתאר את השואה. הוא אמר: 'זה יהיה עמנו עד יומנו האחרון עלי אדמות. זה ייתן את אותותיו בדורות הבאים. מה שעשתה הממשלה הזאת או יותר נכון מה שהיא לא עשתה'.⁹² הוא חזר על קביעה דומה בישיבת מרכז נוספת מאותה התקופה, ואמר: 'המחדל [של מלחמת יום הכיפורים] הוא לא העבר אלא ההווה, הוא בעצמותו. העבר הוא חלק של העתיד'.⁹³ עד כה דיבר בגין רק על השואה כאירוע שנמצא בעצמותו – חלק מההווה ולא עבר שנגמר. הוא הבהיר לחברי מרכז מפלגתו כי החיילים הרבים שנהרגו הם קרבן החלטת הממשלה שלא לממש את זכותה של ישראל להגנה לאומית עצמית בפני אויביה. אחד מיסודות תפיסתו של בגין בהקשר של 'מלחמת הבכרה המוסרית' היה כי מלחמה התקפית מוקדמת בתנאים נוחים מובילה לניצחון מהיר ולמספר נמוך של הרוגים ישראלים. מלחמת יום הכיפורים, על קרבנותיה הרבים, ומולה הדוגמה המוצלחת של מלחמת ששת הימים היו להוכחה של תפיסה זו. את נאומו הראשון בכנסת אחרי המלחמה פתח בגין באזכור השואה ובחיבורה למלחמה. הוא סיפר כי התבשר על פרוץ המלחמה בשעת תפילת 'זכור' של יום הכיפורים, שהעלה בה את זכר הוריו ובני משפחתו שנרצחו בשואה מול עולם שותק. כמו כן הדגיש כי מול כוונת ההשמדה של האויב עומד רק הכוח הצבאי הישראלי, ולכן כל מלחמה שישראל משתתפת בה היא 'מלחמת הגנה קדושה ומקודשת'.⁹⁴ לצד דברי ביקורת על אנגליה ועל צרפת, שעמדו מנגד בעת שהועמד העם היהודי בסכנת שואה חדשה, הפנה בגין את עיקר זעמו כלפי ממשלת ישראל אשר סמכה על גישה מתגוננת, שסמלה היה קו בר לב בסיני (יש לזכור בהקשר זה את ביקורתו על גישת 'קו מז'ינו'), ולא יצאה למתקפה מונעת הנובעת מהזכות להגנה לאומית עצמית. זעקתו בנושא זה: 'מדוע לא גייסתם את המילואים? מדוע לא קירבתם את הכלים', שחזר עליה כמה פעמים בנאומו בכנסת בנובמבר 1973 סימלה את זעמו, את הלקח שלו, את מעשיו בעתיד כראש הממשלה.

91 א"מ, ג-15 / 6236, 9.1.1969.

92 א"ז, ה-1 / 21 / 1, ישיבת מרכז חרות, 21.11.1973.

93 שם, 29.11.73.

94 דברי הכנסת, 16.10.1973, עמ' 4477.

אך מול איזה אויב יעמוד בגין כראש הממשלה? אויב זה יהיה ארגוני המחבלים הפלסטיניים. מיד אחרי מלחמת יום הכיפורים הוא הצביע על אויב זה והדגיש כי אם ירים את ידו עוד פעם אחת, 'לא תהיה מצדה אלא מודיעין'. בגין טען שהארגונים הפלסטיניים אינם ארגונים של לוחמי חופש אלא ארגונים עוינים שפועלים ברוחם של 'חוקי נירנברג', ארגונים שאינם לוחמים לשחרור אלא להשמדת עם: 'מטרתם היא הכחדה ומשום כך שיטתם היא נאצית'.⁹⁵ בתגובה לנאומו של ערפאת בעצרת האו"ם אמר כי נציגי העולם השפילו את עצמם מול נציגי 'הנאציזם הערבי', כפי שמנהיגי המערב השפילו את עצמם בפני היטלר.⁹⁶ חטיפת המטוס של ישראל לאוגנדה ב-1976 ומבצע אנטבה, מבצע השחרור של החטופים, היה לבגין לעוד הזדמנות לפרוס את גישתו ההתקפית כלפי ארגוני המחבלים. בראשית נאומו הוא שייבח את ראש הממשלה ואת שר הביטחון על פעולתם ההתקפית, שהזכירה לו באופייה את הגישה שהובילה לניצחון במלחמת ששת הימים. בהמשך עבר לדון בגרמניותם של כמה מהמחבלים. לפי תיאורי הנחטפים, נערכה בשלב מסוים 'סלקציה' בין נוסעי המטוס. עבור בגין זו היתה הזדמנות לשוב ולהוכיח את גישתו שהמחבלים הם ממשיכי הנאצים ובעלי כוונות זהות לכוונותיהם של הנאצים בשואה.⁹⁷ כמו בפרשת המדענים הגרמנים, גם מבצע אנטבה היה לגשר סמלי של זיכרון ותודעה בין הגרמנים ובין הערבים, בין המשמידים מפעם ובין בעלי כוונות ההשמדה להווה ולעתיד.⁹⁸ ב-1963 היה זה נאצר שחבר לגרמנים כדי לנסות ולהשמיד את ישראל, ואילו ב-1976 חברו מחבלים גרמנים למחבלים הפלסטינים שנשאו, לפי בגין, את נס השמדת היהודים בשנות השבעים: המחבלים הצהירו על רצונם זה, רצחו אזרחים ישראלים ויהודים חפים מפשע רק בשל היותם יהודים והלכו והתחזקו מבחינה פוליטית, מדינית וצבאית כאשר ביססו את כוחם בלבנון. במאי 1977 נבחר בגין לראשות ממשלת ישראל. הטראומה של מלחמת יום הכיפורים ותפיסתו את ארגוני המחבלים הפלסטיניים כארגונים נאציים ואת התחזקותם כסכנה קיומית למדינת ישראל ולעם היהודי – כל אלו הובילו את תאוריית מלחמת הברירה המוסרית שלו למבחנה העיקרי מול המציאות.

95 מנחם בגין, **דברי הכנסת**, 20.12.1973, עמ' 4801.

96 א"ז, ה'-24/2, ישיבת מרכז חרות, 15.5.1974.

97 מנחם בגין, **דברי הכנסת**, 4.7.1976, עמ' 3382. בראשית 1977 אמר בגין כי אם תוקם מדינה פלסטינית ישלטו בה 'האכזריים שבאויבי היהודים מאז ימי הנאצים'. ראו: שם, 19.1.1977, עמ' 1144. לפי אחד מהחטופים לא נערכה 'סלקציה' בין יהודים ובין הלא-יהודים אלא בין ישראלים ובין נוסעים ללא אזרחות ישראלית. ראו: יוסי מלמן, 'אחד ממנהיגי בני הערובה באנטבה: לא נכון שהמחבלים הפרידו בין יהודים ללא יהודים', **הארץ**, 3.7.2011.

98 בהקשר זה אפשר להוסיף גם את רצח הספורטאים הישראלים על אדמת גרמניה באולימפיאדת מינכן בשנת 1972.

לכן הפעלנו את זכותנו להגנה לאומית עצמית⁹⁹ – מנחם בגין ומלחמת לבנון

במאי 1977 זכתה מפלגתו של בגין, הליכוד, בבחירות וכעבור זמן קצר הוא מונה לראש ממשלת ישראל. צעדו המדיני הראשון היה לממש את חזונו האידאולוגי בדבר הסכם שלום עם שכנותיה של ישראל. חזון זה התבסס על השקפת העולם אשר שילבה את 'הציונות הצבאית' עם 'הציונות המדינית'. חתימת הסכם שלום המנצל את פרות המלחמה שנתרו בידי ישראל כפיקדון לעתיד היתה מימוש מדויק של גישה זו שהטיף לה כבר אחרי מבצע סיני ב-1956. נקודה נוספת שהיתה גלומה במשנתו של בגין היא שפעמים רבות המלחמה והניצחון בה הם שפותחים את הפתח לשלום בעתיד. הוא ציין נקודה זו כאשר נאם בטקס קבלת פרס נובל לשלום בדצמבר 1978: 'הנך קם, הנך נאבק, הנך מקריב קרבנות להשיג את הסיכוי והתקווה לחיות בשלום'.¹⁰⁰ בנאומו בכנסת בעת ביקורו של סאדאת בישראל בנובמבר 1977 דיבר בגין על חשיבות השלום אך גם על חשיבות המלחמה הנובעת מזכותך להגן על עצמך מול אויבך: 'אנחנו נשבענו שבועת אמונים [...] לעולם לא נעמיד עוד בסכנה את עמנו, לעולם לא נעמיד עוד את נשותינו וילדינו [...] בטווח אש השמדה של האויב [...] חובתנו לדורי דורות לזכור שדברים מסוימים הנאמרים כלפי עמנו עלינו לקחת אותם במלוא הרצינות'.¹⁰¹

באחד מנאומו הראשונים כראש הממשלה הבהיר בגין כי התנועה הלאומית הפלסטינית בראשות אש"ף היא האויב העיקרי שתצטרך ממשלתו להתמודד עמו. בגין הגדיר אותם כ'אויב המסוכן והאכזרי ביותר מולו עמד העם היהודי מאז הנאצים', אויב אשר מצהיר על מטרתו באמנה שלו, כמו הצהרותיו של היטלר בספרו מיין קמפף.¹⁰² שיאו של תהליך השלום היה בה בעת גם שיאו של תהליך ההשוואה שערך בגין בין ארגוני הטרור הפלסטיניים ובין הנאצים. התעקשותו במהלך פגישותיו עם נשיא ארצות הברית קרטרי שהסכם השלום עם מצרים יבטל כל התחייבות חוזית אחרת שיש למצרים כלפי סוריה וכלפי מדינות ערב אחרות נועדה להבטיח, בין היתר, כי פתיחת חזית מלחמה בצפון לא תסכן את ישראל בפתיחה של חזית נוספת בדרום.¹⁰³ בפגישותיו עם קרטרי חזר בגין והדגיש את זכותה של מדינת ישראל לצאת לפעולות של הגנה עצמית מול אלו הרוצים לחסלה. הוא הזכיר את מלחמת ששת הימים וקבע כי היא היתה 'מלחמת הגנה עצמית מהמעלה העליונה'. כמו כן הזכיר את אמנת אש"ף ואת כוונות הארגון וכי במהלך השואה לא בא איש לעזרת היהודים.

99 מנחם בגין, דברי הכנסת, 8.6.1982, עמ' 2746.

100 נאום בגין בקבלת פרס נובל, 10.12.1978, אתר הכנסת: <http://main.knesset.gov.il/About/Occasion/Pages/BeginSpeech2.aspx> (אוחזר ב-14.3.2016)

101 מנחם בגין, דברי הכנסת, 20.11.1977, עמ' 463.

102 ארכיון ציוני מרכזי, DDI/ 493, Zionist General Council, 23.6.1977: meeting with Prime Minister, Mr. Menachem Begin

103 לדוגמה: א"מ, א-4314/6, דיווח בגין לסגן רה"מ על פגישתו עם קרטרי, 2.3.1979; שם, חצ-6868/7, פגישת הנשיא קרטרי ומשלחתו עם רה"מ בגין ומשלחתו, 11.3.1979.

לפי תיאור הפגישה, בשלב זה נשנק בגין ונראה על סף בכי כאשר אמר: 'היה רגע בהיסטוריה שלנו בו הגברים שלנו לא יכלו להגן על נשותינו וילדינו. זה לעולם לא יקרה שוב!'¹⁰⁴ האם האמין בגין באמת כי הסכנה שערפאת ואנשיו מהווים למדינת ישראל זהה לסכנה הנאצית-גרמנית שאיימה על יהודי אירופה בשנות השלושים ומומשה בשנות הארבעים? יש להניח כי התשובה לכך שלילית. בגין הקפיד לשוב ולומר כי ישראל תגבר על אויביה ותשרוד כל סכנה. אולם הישרדות המדינה אין משמעה כי על ישראל לאפשר לאויב להתחזק, להתחמש, לפגוע בה ולאיים עליה. מספיקות כוונותיו של האויב, הצהרותיו, המגובות במעשים של הרג אזרחים יהודים רק מעצם היותם יהודים, כדי לעורר בבגין את לקח השואה, ולפיו מי שאינו מתמודד עם הבעיה כאשר היא קטנה ואפשר לטפל בה (שנות השלושים), יתמודד אתה אחר כך כשהיא קשה הרבה יותר ומלווה בקרבנות רבים יותר (שנות הארבעים). מתוך גישה זו הוא קבע בנאום בכנסת ב־1979, זמן קצר לאחר פיגוע אכזרי בנהריה שנרצחו בו אב וילדתו הקטנה, כי המעשה האקטיבי-התקפי של המניעה המוקדמת הוא ההגנה העצמית האולטימטיבית מול אויב בעל כוונות השמדה: 'האיש שככה עשה לעינת הוא לא אייכמן קטן? בגולה הארורה לא היה צה"ל, היהודים לא יכלו להגן על עצמם. אייכמן הקטן היה לאייכמן חיית הטרף של ההשמדה ההמונית'. בגין הוסיף שההבדל היחיד הוא בתנאים – קיום המדינה אינו מאפשר לרצוח המונים, אבל מבחינת הכוונה והרצון מדובר ב'אייכמן קטן' שאליו היו לו התנאים הנכונים היה מבצע רצח עם נגד היהודים.¹⁰⁵ הוא חזר על גישתו גם בשיחה פרטית עם יאנוש בן גל, ובה השווה את ערפאת לאייכמן ואמר כי מטרתו היא להיכנס ללבנון, לשלוף את ערפאת מהבונקר שלו ולהביאו למשפט בישראל, כמו שנלכד ונשפט אייכמן.¹⁰⁶

עבור בגין מדובר במקרה המבחן המרכזי של כל הדברים שאמר, שהצהיר עליהם, שהאמין בהם מאז התחיל לפתח את תורתו הביטחונית. לחסל את 'אייכמן' החדש פירושו לממש במובהק את גישתו שהובעה באנלוגיה ההיסטורית של שנות השלושים והארבעים באירופה, כלומר לחסל אויב משמיד בעודו קטן, בטרם מימש את זממו. מעשי הטרור, לצד התחזקות והתחמשותו של ארגון אש"ף בדרום לבנון, היו ההזדמנות של בגין להעמיד את תורתו הביטחונית ההתקפית במבחן המציאות. כוונותיו היו לסלק את הסכנה ברוח 'הציונות הצבאית' ואז להשלים מהלך של שלום עם לבנון ברוח 'הציונות המדינית'. אם הפצצת הכור הגרעיני בעיראק בדיוק שנה לפני היציאה למלחמת לבנון היתה מעשה

104 שם, 2/4155, מברק מסווג בנושא פגישה של קרטור ובגין בבית הלבן 19.7.1977, המברק עצמו מ-20.7.1977.

105 מנחם בגין, **דברי הכנסת**, 9.5.1979, עמ' 2512 [ההדגשה שלי]. באותו הקשר השווה בגין את ההפצצות האוויריות על מחנות הפליטים וריכוזי המחבלים בלבנון להפצצות בעלות הברית על העיר דרזון בגרמניה. לכאורה נראות הפצצות אלו אכזריות, אך עקב הבנת הסיטואציה ההיסטורית הן הופכות מובנות ואף נדרשות. שם, 7.5.1979, עמ' 2440-2441. ראו את גישתו של בגין לזכותה של ישראל להשתמש בכוח לא פרופורציונלי לנוכח האיומים מולה, לעיל.

106 אבי שילון, **בגין: 1913-1992**, עם עובד, תל אביב 2007, עמ' 357.

שבא בו לידי ביטוי רק חלק מהתורה שלו, כלומר הזכות להגנה עצמית אקטיבית מול אויב המאיים בהשמדתך ברוח 'הציונות הצבאית', ואילו בשלום עם מצרים הוא קיבל מצב נתון וניצל אותו להסכם שלום ברוח תורתו המדינית, במלחמת לבנון היתה אמורה להתגשם התורה על שני חלקיה. חלקה הראשון היה פעולה צבאית אקטיבית המסתמכת על אתוס התקפי הפוגע באויב בשלב מוקדם ומנטרל את הסכנה. הדוגמה הטראומטית מבחינת בגין לשימוש באתוס המתגונן היתה מלחמת יום הכיפורים, ומכאן נבעה אמירתו שמלחמת לבנון היא תיקון לטראומה של מלחמת יום הכיפורים.¹⁰⁷ חלקה השני היה ניצול הישגי המלחמה כדי להביא את האויב לחתימה על חוזה שלום.¹⁰⁸ ברציחתו של האיש שהיה אמור להוביל חתימה על הסכם שלום כזה, באשיר ג'ומאייל, הוא ראה את הסיבה לכישלון תכניתו ולכן כינה את הרצח 'טרגדיה'.¹⁰⁹

וכך, עם בחירתו לראשות הממשלה בפעם השנייה, ביולי 1981, הרכיב בגין ממשלת מלחמה כשלצדו שר ביטחון ושר חוץ לוחמניים ונציים. כפי שהראיתי, פניו של בגין היו מופנים מהרגע שנבחר ב־1977 צפונה, למאחז המתחזק של אש"ף בדרום לבנון. התבטאויותיו ומעשיו עוד לפני בחירות 1981 אינם מותירים ספק באשר לצורך לטפל במצב שנוצר שם. בנאום בכנסת, שהציג בו את ממשלתו השנייה, הוא ביקש להבהיר את המושג 'הגנה לאומית עצמית', ודיבר על אמנת האו"ם, ששם נקבעה הזכות להגנה כזאת, ועל הפצצת הכור העיראקי, שהיתה 'הגנה לאומית עצמית לגיטימית במובן הנשגב ביותר של מושג זה'.¹¹⁰ הוא קשר בין הפעולה בעיראק ובין המצב בלבנון והדגיש כי פעולת צה"ל בעיראק הצילה את חייהם של מאות אלפי ישראלים, ובהם אלפי ילדים: 'הוא הדין בפעולותיו של צה"ל על כל זרועותיו נגד ארגוני המחבלים בלבנון המקבלים את נשקם במספרים אדירים'.¹¹¹

המתח בשנות השלושים ובשנות הארבעים במשנתו הביטחונית-התקפית של בגין הוא שהובילו להקדיש את החלק הפותח במאמר, שנימק בו את היציאה למלחמת לבנון, לתיאור מפורט של המצב באירופה בשנות השלושים ויחסן של המעצמות לגרמנים בתקופה שקדמה לפרוץ מלחמת העולם השנייה. בגין הדגיש שפעולה התקפית מונעת

107 בגין חזר על כך כמה פעמים בריאיון בתכנית 'מוקד' בטלוויזיה הישראלית. התכנית שודרה זמן קצר לאחר שפרצה מלחמת לבנון הראשונה. ראו: <https://www.youtube.com/watch?v=WsfZA-7Z2zg> (אוחזר ב־14.3.2016).

108 בישיבת הממשלה שנערכה ב־11.6.1982 הוקמה ועדת שרים שמטרתה משא ומתן עם ממשלת לבנון לשם חתימת הסכם קבע בין המדינות. לישיבת הממשלה ראו: א"מ, א-4280/3. מובא בתוך: אריה נאור וארנון למפרום (עורכים), **מנחם בגין: ראש הממשלה השישי**, ארכיון מדינת ישראל, ירושלים תשע"ד, עמ' 564. חיזוק לכך שאחת ממטרות המלחמה של בגין היתה כניסה למשא ומתן מדיני עם לבנון וחתימת הסכם שלום אותה אפשר למצוא במקורות אחרים שמצוינים בספרם של נאור ולמפרום. ראו: שם, עמ' 602, 608, 618, 624.

109 א"ז, ה-1/38, ישיבת מרכז חרות, 28.10.1982.

110 מנחם בגין, **דברי הכנסת**, 5.8.1981, עמ' 85.

111 שם.

של מעצמות המערב היתה מונעת את פריצתה של מלחמת העולם ואף מובילה להפלתו של היטלר.¹¹² זו תמציתה של התשתית האידאולוגית שהנחתה אותו בהחלטתו לפתוח במלחמת לבנון. הבנת מקומה המרכזי של השקפת עולם זו במערך ההחלטות של בגין הכרחית כדי לקבל תמונה היסטורית שלמה יותר של ההחלטה לצאת למלחמה. על רקע זה יש לפרש את דבריו ליוסף בורג לפני ישיבת הממשלה, שהוחלט בה על היציאה למבצע שלום הגליל. לדבריו אש"ף הוא 'ארגון נאצי', ובלי הנכונות לשלם את המחיר הכרוך בהגנה עצמית האלטרנטיבה היא עוד אושוויץ.¹¹³ בישיבת הממשלה שכונסה באותו היום אמר בגין לשרים דברים דומים: ישראל חייבת להפעיל את זכותה להגנה לאומית עצמית, כפי שהיא מופיעה בסעיף 51 של אמנת האו"ם. המדינה היהודית לא תתקיים אם לא תדע שמדי פעם בפעם היא צריכה לצאת למלחמה כדי לגבור על האויב. הוא הסביר מדוע יש צורך גם להקריב אנשים, חיילים, ומדוע חובה על ישראל לצאת למלחמה זו: 'כאשר צריך להגן על עם ישראל, אין שום דרך אחרת. בלי מסירות נפש, תהיה טרבלינקה. אנו נמנע את מה שקרה לאחינו באירופה רק בנכונות למסירות נפש ובהפעלת כוח'.¹¹⁴

בהישחקות ההרתעה של המדינה היהודית ראה בגין גורם העלול להביא לידי הפקרתו של דם יהודי לעיני העולם כולו, והפקרת דם זו היא שלב בהידרדרות לעבר שואה. בנאמו בכנסת, שנימק בו את היציאה למלחמה, הוא הדגיש נקודה זו ושאל: 'אנחנו בדור הזה נפקיר דם יהודי?', ותשובתו המידית על כך היתה: 'גורלם של מיליון וחצי ילדים יהודים היה שונה מגורלם של כל ילדי תבל בכל הדורות. לא עוד. אנחנו נגן על הילדים שלנו. אם תורם יד של חיה דו רגלית עליהם, תיגדע היד הזאת, וילדינו יגדלו בשמחה בבית הוריהם'.¹¹⁵ ומשום תפיסתו כי ארגוני הטרור הם ממשיכי השאיפות הנאציות הוסיף: 'לכן הפעלנו את זכותנו להגנה לאומית עצמית'.¹¹⁶

סיכום

במאמר זה ניתחתי את האידאולוגיה הביטחונית של מנחם בגין מתוך שימת דגש בהשפעת לקחי השואה על עיצוב אידאולוגיה זו. מניתוח זה עולה בכירור כי היציאה למלחמת לבנון

112 הנ"ל, 'מלחמה בלית ברירה או מלחמה עם ברירה', מעריב, 20.8.1982.
113 Yehuda Avner, *The Prime Ministers*, The Toby Press, New Milford, CT 2010, pp. 604-605

114 סיכום של ישיבת הממשלה מ-5.6.1982, אמ"ב. ראו: <http://db.begincenter.org.il/he-il/> selected-quotes.htm?cid=2258&printview=1 (אוחזר ב-14.3.2016).

115 מנחם בגין, *דברי הכנסת*, 8.6.1982, עמ' 2746. חשוב לשים לב לטרמינולוגיה שבגין משתמש בה בנוגע למחבלים ולהיותה זהה לטרמינולוגיה שהשתמש בה לתיאור הגרמנים.

116 שם. דברים דומים כתב בגין באיגרת לנשיא ארצות הברית רייגן ובה הודיע לו על החלטת ישראל לצאת למלחמה. בפגישתם של בגין ורייגן בארצות הברית ביוני 1982 חזר בגין על דברים אלו. ראו: Avner, *The Prime Ministers*, pp. 607, 617.

הראשונה היתה גלומה במערך אמונותיו של בגין עוד מסוף שנות השלושים ועוד יותר מכך בעקבות השואה והלקחים שהפיק ממנה. השלב האבולוציוני החדש בציונות שהצהיר עליו באמצע שנות הארבעים בא לידי ביטוי מלא בעת כהונתו כראש הממשלה, כאשר שילב את 'הציונות המדינית' עם 'הציונות הצבאית' בחתימה על הסכם השלום עם מצרים וביציאה למלחמה בלבנון. לצד זאת, במאמר זה עולה דמותו של בגין כמנהיג אידאולוג המבקש לקבוע את מרכזיות האידאולוגיה והשקפת עולמו בהחלטותיו כראש הממשלה.¹¹⁷ מתוך כך אפשר להסביר את מעשיו ואת מהלכיו, למוסס הבחנות שגויות ולהבהיר את החלטותיו הביטחוניות-מדיניות כראש הממשלה מתוך פרספקטיבה של השקפת עולם שעוצבה במהלך יותר מארבעים שנה. מאמר זה יכול לתרום להבנת יחסו של בגין לשואה וללקחייה ולהראות כי לקחים אלו לא היו מעטה רטורי בלבד שעזר בהסברת מעשים אלא חלק ממשי מהשקפת עולם שהובילה להחלטות ולמעשים כמנהיג.

מלחמת לבנון הראשונה, שהיתה עבורו בראשיתה ריפוי הטראומה של מלחמת יום הכיפורים, היתה לפצע פתוח בקרב החברה הישראלית. יש להניח כי עם הנפגעים שהמשיכו לדמם שנים רבות היה גם בגין עצמו. בנאומו התקיף מול מרכז מפלגתו ב-28 באוקטובר 1982 מנה בגין את הישגי המלחמה, ועיקרם חיסול סכנת המחבלים והחזרת ההרתעה של ישראל שאבדה, לתפיסתו, במלחמת יום הכיפורים.¹¹⁸ למלחמה היו שתי מטרות: 1. מטרה צבאית - חידוש וביסוס כושר ההרתעה של ישראל, הרחקת המחבלים מגבול ישראל וחסולם; 2. מטרה מדינית - בשלב הראשון של המלחמה, הרחקת המחבלים ארבעים קילומטרים מגבולה של ישראל והקמת כוח רב-לאומי בתוך רצועת הביטחון שייצור צה"ל; ובשלב השני, יצירת מהלך מדיני שבעקבותיו תגיע ישראל להסכם שלום עם לבנון.¹¹⁹ משתי המטרות הללו עולה בבירור כי בגין היה אחראי לפתיחה במלחמה. הוא שהתווה את מטרות המלחמה, ובהן הכניסה לביירות והמצור עליה. הרי מטרות המוצהרת לפני המלחמה ובמהלכה היתה לחסל, או לכל הפחות לנטרל, את 'אייכמן', היטלר החדש.¹²⁰

117 על נושא זה בהרחבה: פלג, 'מנחם בגין והשואה', עמ' 287.

118 א"ז, ה-1/2, 38, ישיבת מרכז חרות, 28.10.1982.

119 נאום בגין בקבלת פרס נובל, 10.12.1978, אתר הכנסת: <http://main.knesset.gov.il/About/Occasion/Pages/BeginSpeech2.aspx> (אוחזר ב-14.3.2016).

120 שתי עמדות מרכזיות הוצגו בוויכוח על השאלה אם התכוון בגין להמשיך במלחמה מעבר לקו 40 הקילומטרים שהצהיר עליו עם פתיחת המלחמה. לפי נאור, מטרותו היחידה של בגין היתה להרחיק את המחבלים למרחק של 40 קילומטרים מגבולה הצפוני של ישראל וכל שאר התפתחויות המלחמה נבעו מהטעיה ומהונאה שביצע כלפיו אריאל שרון בשיתוף הרמטכ"ל רפאל איתן. דעה זו הובעה בספרו *ממשלה במלחמה*, והיתה התזה שליוותה את הספר לכל אורכו. נאור חזר על כך במאמרו 'טבילת האש של המפקד העליון', בתוך: בנימין גויברגר (עורך), *מלחמות והסדרים: סוגיות נבחרות ביחסי החוץ של ישראל*, האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב 1992, עמ' 195-214, וכן בכנס במלאות 30 שנה למלחמת לבנון שנערך ב-2.5.2012 ראו: <https://www.youtube.com/watch?v=LuwYZdcqtaI> (אוחזר ב-14.3.2016). מול גישה זו בולטת גישתו של דן מרידור, שהיה מזכיר הממשלה בזמן המלחמה וטען כי מטרות המלחמה הראשוניות היו אכן הרחקת המחבלים למרחק של 40

אפשר בהחלט להניח שאחת הסיבות המרכזיות שהובילו להתפטרותו של בגין מראשות הממשלה בקיץ 1983 היתה שבירתה של הקונצפציה שהאמין בה שנים כה רבות בדבר השילוב בין 'ציונות מדינית' ובין 'ציונות צבאית', בעקבות הסתבכות זה"ל בלבנון. המלחמה בלבנון, שהיתה אמורה להיות הדגם המושלם של 'מלחמת בְּרָה מוסרית' מהירה ובעלת קרבנות מעטים, היתה למלחמה מסורבלת וממושכת שעלתה קרבנות רבים. דבריו בשיבת הממשלה בפברואר 1983: 'אלו הימים הכי קשים בחיי' ו'לא טוב להיות בממשלה'¹²¹, מעידים כי חודשים אחדים אחרי פרוץ המלחמה כבר היתה רוחו שפופה, כמעט שבורה. אמירות אלו נראות אולי מעט מתוננות או סתמיות, אך הן חשובות מאוד. הישיבה בממשלה וקביעת גורלו ועתידו של העם היהודי היו שאיפותיו וחלומותיו מאז קמה מדינת ישראל. חוסר הרצון לשבת בממשלה, ראייתו את תפקיד ראש הממשלה כעונש, כסבל, עלולים להיות מעין הודאה בכישלון. להערכתו, השבר האידאולוגי שנבע מכישלון השקפת העולם הביטחונית שהאמין בה, הוא גורם מרכזי שהובילו לומר למקורביו ולחברי ממשלתו כי אינו יכול עוד להמשיך ולמלא את תפקידו כראש הממשלה. עבור המנהיג האידאולוג היה זה כישלון בלתי נסלח.

הסיום העגום של כהונת בגין כראש הממשלה אינו צריך לטשטש את המעשים וההחלטות המוקדמים יותר שלו, כמו שנותחו כאן. מעשים אלו, בין שיחסו של הקורא אליהם הוא חיובי ובין שהוא שלילי, נבעו ממערך האמונות והעקרונות שפיתח לנוכח השואה. יש לקבוע כי קו ישר של לקח היסטורי חיבר בין היטלר ובין ערפאת, בין גטו ורשה ובין ביירות, בין שנות השלושים והארבעים של המאה ה-20 ובין שנות השבעים והשמונים של אותה מאה. השואה ולקחיה היו חלק מרכזי במערך קבלת ההחלטות של ראש ממשלה בישראל.

קילומטרים, אולם בשלב מוקדם של המלחמה שינתה הממשלה את מטרותיה והגדירה אותן: גירוש אש"ף מלבנון וחתמת הסכם שלום עם לבנון. ראו את דבריו של מרידור בכנס בנושא 'מלחמות לבנון ותפיסת הביטחון', 17.12.2012, <https://www.youtube.com/watch?v=jXH8YEn71eM>, (אוחזר ב-14.3.2016). עוזרו של בגין יחיאל קדישאי חיזק את גישתו של מרידור וטען כי למרות המטרות המינימליות שהוגדרו בפתיחת המלחמה היה בגין אחראי למטרות המדיניות הרחבות יותר שלה כפי שהותוו בהמשך. ראו: שילון, בגין, עמ' 390, 396. את עמדותיהם של מרידור וקדישאי מחזקת עדותו של נחיק נבות, המשנה לראש המוסד באותה התקופה, שטען שכל תכניות המלחמה נעשו עוד לפני הגעתו של אריק שרון למשרד הביטחון, בתקופה שעזר ויצמן ובגין עצמו כיהנו כשרי הביטחון. ראו: ריאיון בגלי זה"ל, <https://www.youtube.com/watch?v=0MJ8yDvQGkA>, (אוחזר ב-14.3.2016); יוסי מלמן, 'בכיר המוסד לשעבר, נחיק נבות, מסביר מדוע מלחמת לבנון הראשונה עדין צורבת את ליבו', הארץ, 25.9.2010. החוקר גד ברזילי מצדד בגישה שבגין היה מודע למטרות הרחבות יותר של המבצע כבר מראשיתו ואף התווה מטרות אלו בבירור בשנים שקדמו לפרוץ מלחמת לבנון הראשונה, ראו: ברזילי, דמוקרטיה במלחמות, עמ' 190-191, 195, 214-215.

121 א"מ, א-4282/3, ישיבת הממשלה, 10.2.1983.